

**UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA**

MAJA KNEZ

**VPLIV TERAPEVTSKEGA PSA NA PSIHOSOCIALNO
PODROČJE RAZVOJA UČENCEV**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2013

**UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA**

Študijski program: Specialna in rehabilitacijska pedagogika

MAJA KNEZ

Mentorica: doc. dr. HELENA SMRTNIK VITULIČ

**VPLIV TERAPEVTSKEGA PSA NA PSIHOSOCIALNO
PODROČJE RAZVOJA UČENCEV**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2013

ZAHVALA

Rada bi se zahvalila svoji družini, ki me je skozi vsa leta šolanja podpirala, spodbujala in verjela vame.

Prav tako se zahvaljujem vsem prijateljem za njihove spodbudne besede, podporo in pomoč ter vsem ostalim, ki ste tako ali drugače pripomogli k nastanku tega diplomskega dela.

Posebna zahvala gre mentorici, doc. dr. Heleni Smrtnik Vitulić, za njen trud, nasvete, strokovno pomoč in spodbudne besede med nastajanjem diplomskega dela.

POVZETEK

Naslov: Vpliv terapevtskega psa na psihosocialno področje razvoja učencev

V diplomskem delu je predstavljen vpliv živali na ljudi, predvsem terapevtskega psa na otroke in njihov psihosocialni razvoj. V delu je opisan pomen aktivnosti in terapije s pomočjo živali, njune prednosti in slabosti. Posebej je izpostavljen pomen psa kot najpogosteje uporabljene živali za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali, njegov vpliv na posameznika ter možnosti za njegovo vključevanje v šolsko delo. Na koncu je nanizanih še nekaj primerov dobrih praks vključevanja psa v delo z učenci v Sloveniji in po svetu. Pregled literature je pokazal na možnosti vključevanja živali (psa) pri delu z učenci, saj obstaja po svetu veliko primerov dobrih praks, ki nam kažejo, kako lahko strokovnjaki različnih strok žival vključijo v delo z učenci. Tudi v Sloveniji je vedno več projektov, katerih namen je vključevanje psa v različne dejavnosti pri delu s šolsko populacijo.

Ključne besede: psihosocialni razvoj, aktivnosti s pomočjo živali, terapija s pomočjo živali, terapevtski pes.

ABSTRACT

Title: Effect of therapy dog on psychosocial development of pupils

The diploma thesis describes the effect of animals on people, especially therapy dog on children or pupils and their psychosocial development. This paper discusses the impact of animal assisted therapy and animal assisted activity, their advantages and disadvantages. Particularly exposes the dog as the most common animal used in the animal assisted activities and therapy, its meaning, impact and the possibilities for its integration into school work. At the end are described examples of good practice of integration of dogs into work with pupils in Slovenia and abroad. A literature review has demonstrated the integration of animals (dog) when working with children, because there are many examples of good practices around the world, that show us how the professionals of different disciplines include animals in their work with pupils. There are also a number of projects in Slovenia aimed at the integration of a dog in a variety of activities in the work with school population.

Keywords: psychosocial development, animal assisted activity, animal assisted therapy, therapy dog.

KAZALO

1. UVOD.....	1
2. PSIHOSOCIALNI RAZVOJ	3
2.1 INTERAKCIJSKI MODEL PSIHOSOCIALNEGA RAZVOJA.....	4
2.2 VIDIKI PSIHOSOCIALNEGA RAZVOJA	5
2.3 ERIKSONOVA TEORIJA PSIHOSOCIALNEGA RAZVOJA	8
3. TERAPIJA IN AKTIVNOSTI S POMOČJO ŽIVALI	14
3.1 VEZ ČLOVEK-ŽIVAL	14
3.1 OPREDELITEV AKTIVNOSTI IN TERAPIJE S POMOČJO ŽIVALI	15
3.2 PREDNOSTI IN SLABOSTI AKTIVNOSTI IN TERAPIJE S POMOČJO ŽIVALI	18
3.3 ŠOLA IN AKTIVNOSTI TER TERAPIJA S POMOČJO ŽIVALI.....	21
3.3.1 ŽIVALI V RAZREDIH.....	23
4. TERAPEVTSKI PES.....	24
4.1 NAČINI IN OBLIKE DELA S TERAPEVTSKIM PSOM	24
4.2 TERAPEVTSKI PES Z UČENCI V RAZREDU	24
4.3 KORISTNOST TERAPEVTSKEGA PSA V RAZREDU	26
4.5 MOŽNOSTI VKLJUČEVANJA TERAPEVTSKEGA PSA V RAZREDE OZ. ŠOLSKO DELO.....	27
5. PRIMERI DOBRE PRAKSE VKLJUČEVANJA TERAPEVTSKEGA PSA V DELO Z UČENCI	30
5.1 GREEN CHIMNEYS – ZDA	30
5.2 THE HEALING SPECIES VIOLENCE PREVENTION PROGRAM – ZDA....	32
5.3 DOGS OF CHARACTER-ZDA.....	33
5.4 KIDS AND CANINES – ZDA	34
5.5 CLASSROOM CANINES – AVSTRALIJA.....	35
5.6 RUND UM DEN HUND – AVSTRIJA	35
5.7 SCHULHUNDE – NEMČIJA.....	36
5.8 INOVACIJSKI PROJEKT TERAPEVTSKI PES V ŠOLI –SLOVENIJA	36
5.9 ŠOLA ZDRAVEGA ODRAŠČANJA – SLOVENIJA	37
5.10 R.E.A.D.® PROGRAM – SLOVENIJA IN TUJINA.....	39
5.11 PES KOT KOPEDAGOG PRI VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEM DELU Z UČENCI Z UČNIMI TEŽAVAMI PRI SLOVENŠČINI – SLOVENIJA	41
6. ZAKLJUČEK.....	42
7. VIRI IN LITERATURA.....	45

1. UVOD

»Živali so tako prijetni prijatelji – ne sprašujejo in ne grajajo.«
(G. Eliot)

Teme diplomskega dela sem se lotila, ker me to področje osebno zelo zanima, saj imajo živali, še posebej psi, name velik vpliv. Idejo za delo sem dobila na predstavitvi inovacijskega projekta Terapevtski pes v šoli. V tistem trenutku me je zadelo, da je to nekaj, kar si želim početi v svojem življenju in da je to popolno delo zame, saj lahko terapevtskega psa brez težav vključim v svoje bodoče poklicno delo. Začelo me je zanimati, koliko je področje aktivnosti in terapije s pomočjo živali, predvsem psov, že vpeljano v šole po Sloveniji in svetu ter ali in na kakšen način lahko pes spodbudi razvoj učencev.

Žival ima za človeka že od nekdaj zelo pomembno vlogo. V prazgodovini so nam živali predstavljale le vir prehrane. Z razvojem človeštva pa so začeli ljudje živali udomačevati in jih imeti za hišne prijatelje in družabnike. Pozitiven odnos z živaljo lahko vpliva na posameznikovo pozitivnejše razpoloženje, zdravje, samospoštovanje in druge vidike posameznikovega doživljanja in delovanja ter mu pomaga odpravljati vsakodnevne težave (Marinšek in Tušak, 2007).

Živali lahko obogatijo in povečajo kakovost človeškega življenja, saj se ne pretvarjajo in so spremljevalci, na katere se posamezniki lahko oprejo tudi takrat, ko jim njihovi najbližji niso na voljo. Imeti ob sebi toplega in sprejemajočega »prijatelja« ljudem lahko omogoča doživljanje varnosti, udobja in sprostitve. Živali imajo malo zahtev in ne govorijo, zato z njimi težko pridemo v konflikt (Hart, 2006).

Terapija s pomočjo živali se je v slovenskem prostoru začela uveljavljati šele v zadnjih desetih letih, čeprav se je mnogi terapevti poslužujejo že vrsto let. V slovenskih šolah in šolah v tujini pa se učitelji pogosto zavedajo pomena živali, saj otrokom omogočijo, da imajo v razredu kakšno majhno žival, za katero skrbijo otroci sami (Terčon, 2010). V delu sem bom posvetila predvsem psu kot najpogosteje izbrani živali za aktivno delo za spodbujanje razvoja otrok in za terapevtsko delo s

posameznimi skupinami otrok, ki imajo težave v razvoju. S pregledom literature bom poskušala ugotoviti, kako pes vpliva na ljudi, na njihovo počutje in razvoj ter kako ga lahko učinkovito vključimo v delo z učenci.

2. PSIHOSOCIALNI RAZVOJ

Strokovnjaki ločijo telesni, spoznavni in psihosocialni razvoj otroka. Posameznikov razvoj pa je celovit proces, saj so različna področja razvoja medsebojno povezana in vplivajo druga na drugo. Prav tako je razvoj v otroštvu povezan z razvojem skozi ves življenjski cikel, saj večina strokovnjakov meni, da razvoj poteka od rojstva do smrti (Papalia, Wendoks Olds in Duskin Feldman, 2003).

V tem diplomskem delu se bom osredotočila le na psihosocialni razvoj otrok, saj me to področje v diplomskem delu najbolj zanima. Psihosocialni razvoj otrok vključuje otrokovo razumevanje socialnega sveta, njegovo doživljanje in vedenje v odnosih z ljudmi.

V spodnji tabeli predstavljam tipične značilnosti psihosocialnega razvoja posameznika od rojstva do mladostništva. Starostne ločnice so približne.

Tabela 1: Tipične značilnosti psihosocialnega razvoja od rojstva do mladostništva (Papali idr., 2003, str. 10).

STAROSTNO OBDOBJE	PSIHOSOCIALNI RAZVOJ
Obdobje dojenčka in malčka (od rojstva do 3. leta)	<p>Oblikuje se navezanost na starše in druge osebe.</p> <p>Razvije se samozavedanje.</p> <p>Zgodi se prehod iz odvisnosti v samostojnost.</p> <p>Poveča se zanimanje za druge otroke.</p>
Zgodnje otroštvo (od 3. do 6. leta)	<p>Samopodoba in razumevanje čustev postaneta bolj kompleksna; samospoštovanje je celostno.</p> <p>Zvišajo se neodvisnost, iniciativnost, samonadzor in skrb za samega sebe.</p> <p>Razvije se spolna identiteta.</p> <p>Igra postane bolj domiselna, zapletena in družabna.</p> <p>Nič nenavadnega ni, če otrok kaže altruizem, agresivnost ali bojzljivost.</p> <p>V središču socialnega življenja je še vedno družina, vendar vse pomembnejši postajajo drugi otroci.</p>

Srednje otroštvo (od 6. do 11. leta)	Samopodoba postane bolj kompleksna in vpliva na samospoštovanje. Otrok postaja samostojnejši, potrebuje manj neposrednega nadzora staršev. Osrednji pomen prevzamejo vrstniki.
Mladostništvo (od 11. do približno 20. leta)	Osrednjega pomena postane iskanje identitete, tudi spolne. Odnosi s starši so na splošno dobri. Vrstniške skupine so v pomoč pri razvoju in preizkušanju samopodobe, vendar lahko delujejo tudi antisocialno.

2.1 INTERAKCIJSKI MODEL PSIHOSOCIALNEGA RAZVOJA

Otrokov psihosocialni razvoj, njegove vedenjske in čustvene značilnosti, delovne navade in druge lastnosti pojmuje kot rezultat interaktivnega delovanja bioloških dejavnikov in dejavnikov okolja. Otrok s svojimi značilnostmi vselej sooblikuje izid interakcije med njim in drugimi. Dva otroka med sabo nista enaka, zato isto okolje ter enaki vzgojni prijemci ne bodo imeli enakih učinkov pri vseh otrocih (Mikuš Kos, 2010). Otrok s svojimi individualnimi lastnostmi vpliva na potek psihosocialnega razvoja. »Vrsta individualnih lastnosti – temperament, inteligentnost in nevropsihološke značilnosti, vztrajnost, psihična odpornost, sposobnost obvladovanja novih situacij sodoločajo otrokovo doživljanje sveta, njegove odnose z drugimi, njegovo lastno vedenje in vedenje drugih do njega, otrokovo učenje, otrokov razvoj in življenjsko pot« (Mikuš Kos, 2010, str. 4).

V nadaljevanju bom predstavila vidike psihosocialnega razvoja, na katere lahko vplivamo z aktivnostmi in s terapijo s pomočjo živali.

2.2 VIDIKI PSIHOSOCIALNEGA RAZVOJA

ČUSTVA

Čustva so »subjektivni odgovori na situacije in izkušnje, ki se povezujejo s telesnimi in vedenjskimi spremembami« (Papalia idr., 2003, str. 175). Značilen vzorec posameznikovih čustvenih reakcij se začne razvijati v obdobju dojenčka in je eden od temeljnih sestavin osebnosti. Čustva opravljajo več funkcij, ki so pomembne za preživetje in dobro počutje. Z izražanjem čustev sporočamo drugim naše notranje stanje in izvabljammo njihov odziv. Čustva imajo tudi funkcijo uravnavanja našega vedenja (npr. Sroufe, 1997, v Papalia idr., 2003). Otroci z razvojem vse bolje razumejo čustva, tako svoja kot čustva drugih. Razumevanje čustev otrokom pomaga usmerjati njihovo vedenje v družabnih situacijah in govoriti o njih, omogoči pa jim nadzorovanje izražanja čustev (npr. Garner in Power, 1996, v Papalia idr., 2003).

TEMPERAMENT

Temperament pomeni »značilne dispozicije oseb oz. njim lasten način pristopanja k ljudem in situacijam ter reagiranja nanje« (Papalia idr., 2003, str. 179). Je način vedenja in določa, kako ljudje nekaj naredijo (Thomas in Chess, 1977, v Papalia idr., 2003). Temperament se skozi razvoj lahko spreminja, saj se razvija, ko se pojavijo različna čustva in sposobnost samousmerjanja (Rothbart idr., 2000, v Papalia idr., 2003). Na temperament pa lahko vpliva tudi način vzgoje (Banks, 1989, v Papalia idr., 2003). Za zdrav razvoj posameznika in preprečevanje težav je pomembna stopnja ujemanja med otrokovim temperamentom in zahtevami ter omejitvami njegovega okolja (Papalia idr., 2003).

SOCIALNI ODNOSI

Vzorci psihosocialnega razvoja so lahko odvisni tudi od kulture, v kateri živimo in značilnosti družinskega okolja (Papalia idr., 2003). Poleg družinskih članov imajo pomembno vlogo v razvoju otroka tudi njegovi prijatelji, saj z njimi preživijo veliko časa in se preko različnih situacij, v katerih se znajdejo skupaj z njimi, marsikaj naučijo (npr. reševanja problemov, vživljanja v drugega, medsebojnega sodelovanja, občutka pripadnosti, oblikovanja identitete). Otroci začnejo prva prijateljstva oblikovati pri približno treh letih, z razvojem otroka pa prijatelji dobivajo vse večjo pomembnost

in veljavo. Družba vrstnikov posamezniku pomaga spoznavati, kako naj se odziva v skupini, nudi pa jim lahko tudi čustveno varnost (Papalia idr., 2003).

ZAUPANJE

V prvih mesecih dojenčki razvijajo ravnovesje med zaupanjem, ki jim v kasnejšem razvoju omogoča oblikovanje intimnih odnosov, in nezaupanjem, ki lahko oblikovanje bližnjih odnosov ovira. Če otroci razvijejo vrlino zaupanja, so prepričani, da lahko zadovoljijo svoje potrebe in želje, v nasprotnem primeru se otrokom svet zdi neprijazen in nepredvidljiv (Erikson, 1982, v Papalia idr., 2003). Posledično imajo otroci, ki niso razvili temeljnega zaupanja v odnosih z bližnjimi osebami, težave pri oblikovanju odnosov tudi z drugimi ljudmi (Papalia idr., 2003).

NAVEZANOST

Navezanost je obojestranska, trajna čustvena vez med dvema osebama, ki se začne oblikovati že med dojenčkom in staršem oz. skrbnikom. Kakovost navezanosti je odvisna od obeh vpletenih oseb in izhaja iz zaupanja oz. v primeru negotove navezanosti iz nezaupanja (Papalia idr., 2003). Navezanost se izoblikuje z medsebojnim odzivanjem otroka in starša drug na drugega. Bolj kot je otrok varno navezan na odraslega, lažje postane samostojen in razvije dobre odnose z drugimi. Papalia s sodelavkama (2003) povzema spoznanja različnih avtorjev (npr. Arend, Gove in Sroufe, 1979; Elicker idr., 1992; Youngblade in Gelsky, 1992), da varna navezanost pozitivno vpliva na celosten otrokov razvoj, njegovo vedenje in odnose tudi v kasnejših obdobjih. Otroci, ki ne razvijejo varne navezanosti, lahko imajo v nadaljnjem razvoju težave pri oblikovanju medosebnih odnosov, saj so lahko pri njihovem vzpostavljanju zadržani, pogosto pa se pri njih izrazijo tudi vedenjske težave in duševne motnje (Calkins in Fox, 1992, v Papalia idr., 2003; Sroufe, 1993; Carlson, 1998, v Papalia idr., 2003).

POJEM SEBE

S pojmom sebe opisujemo in vrednotimo naše sposobnosti in lastnosti. Pojem sebe pomeni našo predstavo o sebi in vpliva na naša ravnanja (Harter, 1996, v Papalia idr., 2003). V obdobju dojenčka in malčka se začne porajati zavedanje sebe. Stipek, Gralinski in Kopp (1990, v Papalia idr., 2003) so razvoj zavedanja sebe razdelili v tri

stopnje. Prva je fizično samoprepoznavanje in samozavedanje, druga predstavlja samoopis in samoocenjevanje svojih lastnosti, zadnja pa čustven odziv malčka na neprimerno ravnanje. Otroci z razvojem postopoma oblikujejo pojem sebe, na razvoj pojma sebe pa vpliva tudi spoznavni razvoj in soočanje z različnimi izzivi odraščanja. Zaradi spoznavnega razvoja lahko posameznik v mladostništvu dokončno oblikuje svojo identiteto, osmisli svoj jaz, odkrije kdo je in kaj želi biti (Papalia idr., 2003).

RAZVOJ SAMOSTOJNOSTI

Ko otroci telesno, spoznavno in čustveno dozorevajo, se začnejo osamosvajati. Gre za prehod od zunanjega nadzora nad otrokovim ravnanjem k samonadzoru otroka nad svojim ravnanjem. Ko otroci razvijejo občutek zaupanja do sveta in se v njih oblikuje samozavedanje, začnejo uveljavljati svojo voljo pri izvajanju določenih aktivnosti ali odzivih na situacije (Erikson, 1950, v Papalia idr., 2003). Malčki želijo preizkusiti nove ideje, uresničujejo svoja nagnjenja in se želijo sami odločati o tem, kako bodo ravnali. Če odrasli otrokovo izražanje volje razumejo kot nekaj običajnega, to je kot »zdravo« prizadevanje za samostojnost, ne pa kot trmoglavost, jim lahko pomagajo pri učenju samonadzora in prispevajo k njihovem doživljanju sposobnosti (Papalia idr., 2003).

SOCIALIZACIJA

»Socializacija je proces razvijanja navad, spretnosti, vrednot in motivov, ki so skupni odgovornim, produktivnim pripadnikom določene družbe« (Papalia idr., 2003, str. 195). Temelj socializacije je ponotranjanje družbenih pravil vedenja za svoja lastna. Pomembno orodje socializacije je discipliniranje, ki predstavlja metode poučevanja otrok o značaju, samonadzoru in sprejemljivem vedenju. K socializaciji pa pomembno prispeva tudi vzgojni slog, ki ga starši uporabljajo (Papalia idr., 2003).

SAMOREGULACIJA

Samoregulacija je osnova socializacije in predstavlja otrokov nadzor nad svojim vedenjem. Samoregulacija omogoča, da se posameznik prilagaja družbenim pričakovanjem. Pri samoregulaciji ne gre le za spoznavno zavedanje o tem, kako naj posameznik ravna, ampak vključuje tudi nadzorovanje čustev (Papalia idr., 2003). Razvoj samoregulacije poteka vzporedno z razvojem čustev samozavedanja in

ocenjevanja, kot so empatija, sram in krivda (Lewis, 1995, 1997, 1998, v Papalia idr., 2003).

SAMOSPOŠTOVANJE

»Samospoštovanje je sodba o tem, koliko se zdimo vredni sami sebi« (Papalia idr., 2003, str. 258). Samospoštovanje mlajših otrok ne temelji na realističnem ocenjevanju lastnih sposobnosti in osebnosti. Tudi samospoštovanje v zgodnjem otroštvu še ni kritično in realno. Takšno postane šele v srednjem otroštvu, ko se opira na ponotranjene standarde staršev in družbe (Harter 1990, 1996, 1998, v Papalia idr., 2003). K realnejšemu samospoštovanju lahko veliko prispevajo natančne in jasne povratne informacije staršev otroku, še posebej o njegovi ustreznosti oz. sposobnostih. Za razvoj samospoštovanja postaja vse bolj pomembno tudi mnenje vrstnikov (Papalia idr., 2003).

V nadaljevanju bom podrobneje predstavila Eriksonovo teorijo psihosocialnega razvoja, ki poudarja delovanje socialnih dejavnikov na posameznikov razvoj. Razumevanje psihosocialnega razvoja je v pričujočem diplomskem delu pomembno, saj osrednjo pozornost namenim vplivu živali oz. terapevtskega psa na psihosocialni razvoj učencev.

2.3 ERIKSONOVA TEORIJA PSIHOSOCIALNEGA RAZVOJA

Erik Erikson (1902–1994) je leta 1963 preoblikoval in razširil Freudovo teorijo psihoseksualnega razvoja in vanjo v veliki meri vključil socialne dejavnike, ki vplivajo na razvoj posameznika. Erikson v teoriji opisuje in razlaga kakovostne spremembe v psihosocialnem delovanju posameznika od rojstva do smrti, torej načine vedenja in interakcijo z drugimi ljudmi. Psihosocialni razvoj je opisal v osmih stopnjah, ki si sledijo v nespremenljivem vrstnem redu in so kulturno univerzalne. Posameznik se na vsaki stopnji sooča z lastnim načinom delovanja na socialno okolje in z delovanjem tega okolja nanj, kar oblikuje določen konflikt oz. psihosocialno krizo. »Psihosocialne kriza je posamezno obdobje, v katerem se posameznik sooča s specifičnim delovanjem svojega ega na socialno okolje in delovanjem tega okolja nanj, kar v njem oblikuje določeno napetost, specifičen konflikt« (Marjanovič Umek idr., 2004, str. 32). Kriza je glavni razvojni problem, ki je v določenem času razvoja še

posebno pomemben. Ob vsakem uspešnem izidu posameznik razvije posebno »vrlino« ali »moč«. Prehod na naslednjo stopnjo od posameznika zahteva rešitev krize, ki je značilna za posamezno stopnjo. Od uspešnosti rešene krize na prejšnji stopnji je odvisna uspešnost posameznikovega delovanja na naslednji stopnji. Vsak posameznik gre skozi vseh osem stopenj, ne glede na to, kako uspešno je razrešil posamezno krizo. Na vsaki stopnji oseba oblikuje del identitete glede na to, kako (ne)uspešno je krizo razrešila: bolj v eno ali v drugo skrajnost, torej bolj v pozitivno ali bolj v negativno smer (Papalia idr., 2003).

Tabela 2: 8 stopenj psihosocialnega razvoja po Eriksonu (prirejeno po: M. Marinšek in Tušak, 2007; Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

RAZVOJNO OBDOBJE	PSIHOSOCIALNA KRIZA	UGODEN IN NEUGODEN IZID
Dojenček (1. leto)	Zaupanje/nezaupanje	Ugoden: zaupanje in optimizem. Neugoden: nezaupljivost do drugih, pomanjkanje samozaupanja.
Malček (2. leto)	Avtonomnost/sram in dvom	Ugoden: občutek samokontrole in ustreznosti. Neugoden: občutek onipotentnosti ali sramu in krivde.
Zgodnje otroštvo (3-5 let)	Iniciativnost/krivda	Ugoden: namen in usmerjenost, zmožnost samoaktivnosti ob odgovorni udeležbi. Neugoden: občutek neinicativnosti ali pomanjkanje moralne odgovornosti.
Srednje in pozno otroštvo (6-12 let)	Marljivost/manjvrednost	Ugoden: zmožnosti intelektualnih, socialnih in telesnih sprememb. Neugoden: konformistična identiteta, opuščanje samoaktivnosti.
Mladostništvo	Identiteta/identitetna zmedenost	Ugoden: integrirana predstava o sebi kot edinstveni osebnosti.

		Neugoden: razblinjanje identitete, formiranje deviantne identitete, prolongiranje konfuzne identitete.
Zgodnja odraslost	Intimnost/izolacija	Ugoden: zmožnost ustvarjanja tesnih in trajnih odnosov, poklicna prizadevanja, psihično in fizično zdravje. Neugoden: umik v izolacijo.
Srednja odraslost	Generativnost/stagnacija	Ugoden: ustvarjalni odnos do življenja, skrb za družino, družbo in bodoče generacije. Neugoden: občutek »vrtenja v krogu«, »osiromašenja« v medosebnih odnosih in nepomembnosti lastne dejavnosti.
Pozna odraslost	Integracija/obup	Ugoden: občutek izpolnitve, zadovoljstva z minulim življenjem, pripravljenost »odstopiti prostor«. Neugoden: občutek, da ti življenje nekaj dolguje, nezadovoljstvo z lastnim življenjem.

V diplomskem delu se osredotočam na osnovnošolsko populacijo, zato bom v nadaljevanju najprej poimenovala, nato pa podrobneje opisala vsako od prvih 5 stopenj Eriksonove teorije, ki se nanašajo na psihosocialni razvoj od dojenčka do vključno mladostnika.

1. stopnja: Zaupanje nasproti nezaupanju

Temeljni način delovanja tega je sprejemanje, s katerim si dojenček zagotavlja stvari, ki jih potrebuje. Bistveno v obdobju dojenčka je, da so njegove potrebe po hrani, negi in čustveni toplini zadovoljene. Za ugodno razrešitev te stopnje je nujno, da otrok ugotovi doslednost, zanesljivost in napovedljivost skrbnikovega vedenja. Pomembno je, da otrok razvije zaupanje v ljudi, ki jih spoznava, in zaupanje v okolje, ki ga

obdaja. Izkusiti pa mora tudi določeno mero nezaupanja, vendar mora zaupanje prevladati nad nezaupanjem. Ob primerni razrešitvi krize si otrok pridobi moč oz. upanje. Ta moč mu omogoča, da dopušča oz. sprejme zamudo v zadovoljevanju njegovih potreb, da se torej zaveda, da bodo njegove potrebe (npr. hranjenje) čez čas vseeno zadovoljene. Omenjena moč otroku omogoča tudi, da se sooča s frustracijami in razvija optimistično naravnost do sebe in okolja (Erikson, 1963, v Marjanovič Umek in Zupančič, 2004).

2. stopnja: Avtonomnost nasproti sramu in dvomu

Temeljni način delovanja ega na tej stopnji je zadrževanje in odstranjevanje predmetov, dejavnosti ter ljudi. S protislovnim vedenjem, kot je izmenično prijemanje in metanje predmetov, objemanje in nato zavračanje ljudi, malčki spoznavajo svojo lastno izbiro, voljo in avtonomnost. Odrasli začnejo takšno spremenljivo otrokovo vedenje nadzorovati in ga skladno s socialnimi normami tudi omejevati. Malčku biološki razvoj dopušča samostojno opravljanje dejavnosti, družba pa preden postavlja svoja pričakovanja in omejitve (npr. hrane se ne prime z rokami, ampak z žlico). Če so starši v tem obdobju pretirano kritični in omejevalni, bo otrok začel dvomiti vase in bo doživel sram, zato morajo otroku pustiti pravo mero avtonomije. Ob ugodni razrešitvi krize razvije otrok novo moč ega – voljo. Volja predstavlja odločnost pri preizkušanju lastnih izbir kot spoštovanju omejitev, vsebuje pa tudi nadzor nad lastnimi impulzi (Erikson, 1959, v Papalia idr., 2003).

3. stopnja: Iniciativnost nasproti doživljanju krivde

Prevladujoči način delovanja ega je prodornost. Obsega radovednost, tekmovalnost, tudi napadalnost, nenehno gibanje, načrtovanje in postavljanje ciljev. Pomembna je neodvisnost. Otrok ugotovi, da vsi načrti in želje niso sprejemljivi ter uresničljivi in naleti na omejitve ter družbene prepovedi, ki jih začanja ponotranjati. Razvijati se začne otrokov superego, ki je pogoj za socializirano vedenje in zaviranje otrokove socialno nesprejemljive iniciativnosti (Erikson, 1963, v Papalia idr., 2003). Pomembno je, da otrok dobi potrditve s strani odraslih, da ga sprejemajo tudi kot enakovrednega in odgovornega partnerja v dejavnostih in da njegovo energijo ter iniciativnost usmerjajo v socialno sprejemljive aktivnosti. Ob ustrezni razrešitvi krize

se razvije namernost, ki se kaže kot sposobnost postavljanja in sledenja ciljem, ki so smiselni, realni in socialno sprejemljivi (Erikson, 1964, v Papalia idr., 2003).

4. stopnja: Marljivost nasproti doživljanju manjvrednosti

Delovanje otrokovega ega se kaže kot težnja po pridobivanju konkretnih in smiselnih spretnosti ter znanj, ki jih družba, v kateri otrok živi, ceni. Izraža se v pozornosti, vztrajnosti, spoštovanju pravil, sodelovalnosti, spoštovanju skupinskega napora in pri obvladovanju konkretnih nalog. Otroku so pomembni dobro opravljena dejavnost, uspeh, socialno odobravanje in priznanje. Otrok je na tej stopnji občutljiv na neuspeh in če sam ali drugi ocenijo, da ni dovolj kompetenten, da ne dosega določenih socialnih standardov, da ne deluje primerno, da je len, se doživlja kot manjvrednega (Erikson, 1963, v Papalia idr., 2003). Nova moč ega, ki jo pridobi, je kompetentnost. Pri pridobivanju te moči je pomemben tako lasten trud kot opora socialnega okolja, ki se lahko izkazuje preko spodbud, pohval in priznanj za trud (Erikson, 1964, v Papalia idr., 2003).

5. stopnja: Identiteta nasproti identitetni zmedenosti

Ker so mladostniki negotovi glede tega, kaj in kdo so, kdo in kako naj postanejo, težijo k poistovetenju z drugimi. Za to obdobje sta značilna povečana spolna energija in pospešen telesni razvoj. Nekateri mladostniki imajo težave na področju samonadzora, zaradi nagonse energije in novih socialnih zahtev pa mladostniki pogosto prihajajo v konflikte s sabo in z drugimi. Posamezniki se v tem obdobju lahko zavedajo, da morebiti ne bodo mogli zadovoljiti družbenih pričakovanj in najti svojega mesta v družbi. Včasih ne vedo, kako izpeljati to, za kar so se odločili. Mladostniki v tem obdobju pogosto iščejo področja, cilje, način življenja, ki bi ga v prihodnje lahko živeli. Če so mladostniki pri tem uspešni, razvijejo občutek lastne identitete, v nasprotnem primeru pa doživljajo zmedenost. Pozitivni izhod iz krize, ki je značilna za to obdobje, mladostnika vodi do nove moči ega – zvestobe. Ta se nanaša na sledenje načinu življenja, za katerega se je med razreševanjem krize opredelil (Erikson, 1964, v Papalia idr., 2003).

Za 5. stopnjo je značilna hierarhična integriranost – dosežki zgodnejših stopenj se diferencirajo in povezujejo v prevladujoče delovanje na peti stopnji (Crain, 1992, v

Papalia idr., 2003). Otrok namreč na vsaki stopnji razvoja izoblikuje specifično pojmovanje sebe, ki v mladostništvu postane sestavni del njegove identitete. Vsi pozitivni izhodi iz prvih štirih stopenj ugodno prispevajo k razreševanju pete krize, vsi negativni pa v smeri vztrajanja identitetne zmede (Erikson, 1968, Papalia idr., 2003).

V nadaljevanju diplomskega dela bom predstavila aktivnosti in terapijo s pomočjo živali, razlike med omenjenima pojmomoma in njune skupne značilnosti, prednosti in slabosti obeh oblik pomoči pri delu z ljudmi, vpliv obeh dejavnosti na psihosocialni razvoj otrok in mladostnikov ter njuno uporabnost v šolskem kontekstu.

3. TERAPIJA IN AKTIVNOSTI S POMOČJO ŽIVALI

3.1 VEZ ČLOVEK-ŽIVAL

L. Hart (1995, v VanFleet, 2008) je pregledala različne študije, v katerih so avtorji ugotovili, da psi ljudem zagotavljajo druženje, podporo, občutek pripadnosti in varnosti. Živali ljudi pogosto tudi pomirjajo in sproščajo. Pes je otroku lahko prijatelj, spremljevalec, nekdo, ki ga tolaži in se z njim igra, ima vedno čas in je vedno dobre volje. Kljub temu pa je poleg ljubezni do živali potrebno določeno znanje, da lahko človek in pes sobivata varno in brez stresa (Leitbild, 2012).

Vez med živaljo in človekom je lahko hitro vzpostavljena in prav tako hitro prekinjena. Odnos med terapevtsko živaljo in udeležencem aktivnosti ali terapije z živalmi pa ni tako globok kot vez med človekom in njegovo živaljo, kljub temu pa je terapevtski odnos med živaljo in udeležencem lahko močan in pozitiven (Chandler, 2012).

Vez, ki nastane v času terapije med klientom in terapevtsko živaljo, v večji meri temelji na zaupanju in pripadnosti kot na navezanosti. Za samo terapijo je ključna vez, ki obstaja med terapevtsko živaljo in njenim vodnikom. Ravno zaradi te vezi naj bi bila terapija mogoča in uspešna (Chandler, 2012).

Tannenbaum (v Chandler, 2012, str. 6) opozarja, da mora človeško-živalska vez vključevati naslednje značilnosti:

- trajati mora neprekinjeno, ne le občasno ali celo naključno;
- korist mora prinašati tako človeku kot tudi živali, vez pa mora biti osrednji vidik v življenju obeh;
- biti mora prostovoljna in
- vez mora biti tudi obojestranska.

Značilnosti aktivnosti in terapije z živalmi ne ustrezajo vsem zgornjim kriterijem glede »prave« človeško-živalske vezi, saj ta običajno ni neprekinjena, ker se posamezniki s terapevtsko živaljo srečujejo po določenem urniku in omejeno časovno obdobje.

3.1 OPREDELITEV AKTIVNOSTI IN TERAPIJE S POMOČJO ŽIVALI

Večina ljudi ti dve dejavnosti s pomočjo živali enači, vendar med njima obstaja pomembna razlika. Pri aktivnostih s pomočjo živali ali krajše ASŽ (angl. AAA – animal assisted activity) gre večinoma za socialni vidik, druženje z živaljo, pri terapiji s pomočjo živali ali krajše TSŽ (angl. AAT – animal assisted therapy) pa gre za vključevanje interakcije med človekom in živaljo v formalni terapevtski proces. Obe obliki se lahko izvajata individualno ali skupinsko (Chandler, 2012).

ASŽ zagotavlja priložnosti za motivacijske, izobraževalne, sprostitvene in rekreacijske koristi posameznika, ki je v odnosu z živaljo in s tem izboljšujejo kakovost posameznikovega življenja. Omenjena oblika aktivnosti se lahko izvaja v različnih okoljih pod vodstvom strokovnjakov, »parastrokovnjakov«¹ ali prostovoljcev s pomočjo živali. ASŽ temeljijo na stiku človeka z živaljo in so bolj spontane kot aktivnosti pri TSŽ. Aktivnosti, ki potekajo med posameznikom in živaljo, se lahko ponavljajo z različnimi ljudmi, za razliko od TSŽ, kjer je program ustvarjen individualno za posameznika z določenim zdravstvenim stanjem (Animal-Assisted Activities, 2012). Dejavnosti pri ASŽ so lahko terapevtske, vendar jih ne vodi terapevt. Običajno gre za ljubkovanje in igrive dejavnosti s primerno usposobljeno živaljo. V primerjavi s TSŽ temelji ASŽ na manj formalni interakciji človek-žival (Chandler, 2012). Glavni cilj ASŽ je socializacija (Marinšek in Tušak, 2007).

TSŽ je formalen proces zdravljenja. V tem primeru so živali uporabljene z namenom pospeševanja zdravljenja oz. rehabilitacije bolnikov z akutnimi ali kroničnimi boleznimi (Marinšek in Tušak, 2007). Gre za ciljno naravnano posredovanje, pri kateri je žival, ki izpolnjuje določene kriterije, sestavni del procesa zdravljenja. TSŽ znotraj posamezne stroke (npr. klinične psihologije, psihiatrije) izvajajo strokovnjaki, ki so za delo usposobljeni. TSŽ je namenjena izboljšanju človekovih fizičnih,

¹ V tujini poznajo različne oblike podpore učencem v razredu – »npr. v angleškem sistemu asistente za pomoč v razredu (teaching assistants), v ameriškem »parastrokovnjake« (paraprofessionals, paraeducators). Slednji niso visoko kvalificirani pedagogi, nekateri celo nimajo pedagoške izobrazbe, nudijo pa osnovno podporo učitelju in učencu pri uravnavanju vedenja, usmerjanju dela, se z otrokom umaknejo, kadar je to potrebno, in podobno. Pri nas te vrste pomoči v razredu pogosto ne moremo zagotoviti, saj tem učencem ne pripada npr. asistent« (Pulec Lah, 2009, str. 6).

socialnih, čustvenih in kognitivnih funkcij (Animal-Assisted Therapy, 2012). Aktivnosti, ki se izvajajo pri TSŽ, temeljijo na terapevtskem odnosu med človekom in živaljo. Terapevtska žival in njen vodnik morata biti primerno usposobljena in ustrezati določenim kriterijem, kot so npr. izšolanost živali, ustrezen namen terapije z izbrano živaljo, fizične in duševne značilnosti živali, psihofizično zdravstveno stanje in temperament. Terapevt postavi ustrezne terapevtske cilje, vodi interakcijo med živaljo in posameznikom, ugotavlja napredek na poti k doseganju ciljev in evalvira ter ovrednoti proces (Gammonley idr., 1997, v Chandler, 2012).

Cilji, ki jih strokovnjaki poskušajo doseči z uporabo TSŽ (Animal-Assisted Therapy, 2012; Marinšek in Tušak, 2007; Pozitivni vplivi živali na človeka, 2011):

- Izboljšanje socialnih spretnosti in veščin.
- Izboljšanje razpoloženja.
- Večja samostojnost.
- Pridobitev naklonjenosti.
- Izboljšanje kratkotrajnega spomina in priklica informacij.
- Višje samospoštovanje in samozavest.
- Lažje predelovanje izgube in lažji proces žalovanja.
- Izboljšanje samopodobe.
- Kvalitetnejše in lažje sodelovanje v terapevtskem procesu.
- Pomoč pri osamljenosti.
- Boljše vključevanje v šolski sistem in družbo.
- Kvalitetnejše vrstniško vključevanje.
- Zmanjševanje neprimerne vedenja.
- Izboljšanje sposobnosti reševanja osebnih problemov.
- Izboljšanje šolske uspešnosti.
- Spodbujanje kakovostnih medosebnih odnosov in zdrav življenjski slog.
- Izboljšanje dolgotrajnejše pozornosti.
- Izražanje lastnih občutkov.
- Zmanjšanje splošne anksioznosti.
- Zmanjšanje ali odprava socialno manj sprejemljivega oz. nesprejemljivega vedenja.
- Povečanje sposobnosti samozaupanja in zaupanja drugim.

- Učenje primerne stika z živalmi in ljudmi.
- Ohranjanje duševnega zdravja.
- Izboljšanje verbalne interakcije z drugimi.
- Izboljšanje socialne interakcije v dejavnostih in pripravljenosti za sodelovanje.
- Motivacijski cilji (npr. izboljšanje pripravljenosti za sodelovanje v skupinskih aktivnostih, izboljšanje medosebne interakcije, izboljšanje interakcije z osebjem, povečanje aktivnosti).

Lind (2009) vidi pozitivno vlogo ASŽ in TSŽ v tem, da se udeleženci zaradi prisotnosti psa bolj potrudijo, da končajo aktivnost, razvijejo nove veščine in si povečajo samozaupanje v svoje zmožnosti. Zaradi psa posameznik pogosto pozabi na svoje težave in je motiviran za napredek in s tem za doseganje zastavljenega cilja. S pomočjo psa lahko udeleženi posamezniki izboljšajo svoje zmožnosti za doseganje višjih ciljev.

Za ASŽ nisem zasledila posebej izpostavljenih ciljev. Sklepam, da zato, ker ASŽ ni ciljno usmerjena dejavnost, ampak gre bolj za samo druženje z živaljo. Predvidevam pa, da lahko kljub temu, nenačrtovano, z ASŽ dosežemo pozitivne učinke na posameznika, ki je v interakciji z živaljo. Omenjeno predpostavko lahko podprem tudi z ugotovitvami raziskave o vplivu hišnih ljubljencev na otroke, ki so pokazale, da zgodnji stik otroka z živalmi lahko pozitivno vpliva na različne vidike otrokovega razvoja, kot so npr. razvoj empatije, kognitivnih sposobnosti, odgovornosti in samostojnosti (Poresky, 1990, 1996). Vplivi, ki jih imajo ASŽ in TSŽ na posameznike, so torej do neke mere lahko podobni (pozitiven vpliv na posameznikov razvoj), le da pri ASŽ verjetno niso tako izraziti in jih največkrat načrtno ne spremljamo.

McCulloch (1983, v Marinšek in Tušak 2007, str. 141–142) navaja odločilne razlike, ki nam pomagajo ločiti ASŽ od TSŽ. ASŽ ima eno ali več od spodaj navedenih značilnosti, TSŽ pa mora imeti vse tri:

1. TSŽ izvajajo strokovnjaki, ki so dodatno usposobljeni za klinično delo z ljudmi s pomočjo živali. Po profilu so lahko zdravniki, fizioterapevti, psihologi, specialni in rehabilitacijski pedagogi, socialni delavci, učitelji in drugi. Žival lahko vodi strokovnjak ali prostovoljec, ki ga vodi strokovnjak. Če strokovnjak uporabi žival v

okviru svojega poklicnega dela, potem govorimo o TSŽ, če pa strokovnjak obiše npr. neko skupino na neformalni ravni, potem govorimo o ASŽ.

2. TSŽ je usmerjena na določen cilj oz. cilje, ki so vnaprej določeni. Če niso, potem govorimo o ASŽ.
3. Pri TSŽ dokumentiramo celoten proces tako, da zapišemo potek vsakega srečanja in tudi napredek udeleženega v TSŽ.

3.2 PREDNOSTI IN SLABOSTI AKTIVNOSTI IN TERAPIJE S POMOČJO ŽIVALI

PREDNOSTI, KI JIH ASŽ IN TSŽ NUDITA UDELEŽENCEM

Prednosti so enake pri obeh načinih dela s pomočjo živali, saj te prednosti nudi sama žival s svojo prisotnostjo in vedenjem. Prav tako se v obeh načinih dela lahko izvaja enake dejavnosti s to razliko, da pri ASŽ nimamo točno določenih terapevtskih ciljev.

M. Marinšek in Tušak (2007) sta prednosti ASŽ in TSŽ razdelila v naslednje kategorije: (1) fiziološke koristi udeležencev, (2) brezpogojno sprejemanje udeležencev, (3) razvedrilo, (4) telesni stik, (5) povečanje empatije, (6) usmerjenost v okolico, (7) povezanost in zaupanje ter (8) spodbujanje procesa socializacije, ki jih bom v nadaljevanju podrobneje predstavila.

(1) Fiziološke koristi udeležencev, ki jih prinaša(ta) ASŽ in/ali TSŽ so: sprostitvev, zmanjšanje srčnega utripa, znižanje krvnega tlaka, pomirjanje, zmanjšanje strahu in varovanje pred stresom.

(2) ASŽ in/ali TSŽ omogoča(ta) brezpogojno sprejemanje udeležencev: živali ne presoja ljudi in so v odnosu neposredne, se ne pretvarjajo. Človeka sprejmejo brez negativnih sodb zaradi npr. učnih težav, telesnih posebnosti in drugih značilnosti, zaradi katerih bi posamezniki do njega lahko imeli celo predsodke. S svojim vedenjem živali ljudem lahko omogočajo doživljanje sprejetosti, topline in lastne vrednosti.

(3) Razvedrilo je lahko pomembna prednost ASŽ in/ali TSŽ. Prisotnost živali je lahko še posebej razvedrilna za ljudi, ki so dalj časa hospitalizirani ter bivajo v različnih zavodih in domovih za starejše. Prisotnost živali spodbudi razmišljanje udeležencev in poveča komunikacijo med ljudmi, ki so prisotni pri aktivnostih ali terapiji. V neprijetnih in težkih situacijah živali lahko izboljšajo vzdušje, povečajo veselje ljudi, spodbudijo smeh in igro.

(4) Telesni stik prav tako prištevamo med prednosti ASŽ in/ali TSŽ. Za običajen razvoj otroci potrebujejo ljubeče dotike in bližino, dotike pa lahko vsaj delno nadomesti dotikanje in ljubkovanje živali, saj je dotik živali prijeten in omogoča doživljanje prijetnih čustev.

(5) ASŽ in/ali TSŽ spodbujata razvoj empatije. Otroci, ki odraščajo v družbi živali, se lažje vživijo v čustva drugih kot otroci, ki so odraščali brez živali. Sposobnost in izkušnje vživljanja, ki jih otroci v razvoju pridobijo z živaljo, lahko uporabijo v odnosih z ljudmi.

(6) Usmerjanje v okolico je prav tako ena od prednosti ASŽ in/ali TSŽ ljudi z nizkim samospoštovanjem, ki neradi govorijo o sebi in svojih težavah z drugimi, saj komunikacijo lažje vzpostavijo z živaljo, o svoji živali pa se pogosto pogovarjajo z drugimi ljudmi. Skrb, ki jo nudijo živali, otroci in odrasli lahko prenesejo na druge ljudi.

(7) ASŽ in/ali TSŽ spodbujata doživljanje povezanosti in zaupanja, ki jo omogoča druženje z živaljo. Žival namreč omogoča čustveno varno komunikacijo med udeležencem in terapevtom, pomaga vzpostaviti čustveno varno ozračje, pomaga premagovati odpor otroka v odnosu do terapevta idr. Čustven odnos, ki ga udeleženci TSŽ vzpostavijo z živaljo, lahko prenesejo na terapevta.

(8) ASŽ in/ali TSŽ spodbujajo vzpostavljanje medosebnih odnosov. Živali posamezniku namreč lahko omogočajo socialno oporo pri navezovanju odnosov z drugimi. Ob prisotnosti živali naj bi se v zdravstvenih ustanovah vzpostavilo veliko več interakcij med ljudmi, kot kadar živali niso bile prisotne. Introvertirani posamezniki z večjimi težavami v navezovanju stikov so z drugimi ljudmi veliko lažje spregovorili,

če je bila z njimi tudi žival. Prav tako naj bi osebje v zdravstvenih ustanovah povedalo, da so lažje komunicirali s pacienti, ko je bila v ustanovi prisotna žival.

SLABOSTI ASŽ IN TSŽ

Marinšek in Tušak (2007) navajata in opisujeta možne slabosti pri aktivnostih in terapiji s pomočjo živali. ASŽ in/ali TSŽ lahko imata negativen učinek na nekatere udeležence aktivnosti/terapije, na druge zaposlene v ustanovi, v ustanovi, kjer poteka aktivnost/terapija, lahko omenjena aktivnost/terapija povzroči nekatere težave, negativne posledice izvajanja dejavnosti/terapije pa se lahko odrazijo tudi na živali sami. Omenjene negativne učinke bom v nadaljevanju podrobneje opisala.

Zaradi ASŽ in/ali TSŽ je med *udeleženci* aktivnosti/terapije: (1) možnost rivalstva, če aktivnost/terapija s psom poteka skupinsko in si udeleženci želijo prilastiti žival ali jo imeti le zase, (2) možnost nevšečnosti/poškodb ob izvajanju dejavnosti/terapije (npr. padci med dejavnostjo z živaljo in posledične odrgnine ali zlomi), (3) možno oblikovanje nerealnih pričakovanj udeležencev do živali (npr. da jih žival zavrača, kar lahko negativno vpliva na njihovo samozaupanje), (4) možen pojav raznih zdravstvenih težav zaradi pristnosti živali (npr. alergije, prenosljive bolezni) in (5) morebitni zadržki ali strahovi posameznih udeležencev aktivnosti/terapije (npr. zaradi strahu pred živaljo).

ASŽ in/ali TSŽ pa lahko vplivata tudi na *zaposlene v ustanovi*, kjer se izvaja aktivnost ali terapija. Nekateri zaposleni v različnih ustanovah namreč ne marajo živali, imajo do njih odpor ali se jih celo bojijo, zato lahko prisotnost določene živali negativno vpliva na njihovo počutje v službi in posledično na samo delo. Kot pri udeležencih se lahko tudi pri osebju pojavijo alergije (četudi imamo za ASŽ ali TSŽ predviden določen prostor v ustanovi, živali ne moremo popolnoma izolirati od zaposlenih in ostalih učencev). Nekaterim se zdi prisotnost živali v ustanovah neprimerna ali celo nesprejemljiva, kar lahko onemogoči sodelovanje med terapevtskim parom in določenim zaposlenim ali zmanjša učinkovitost skupnega dela.

Ustanove, v katerih se izvaja ASŽ ali TSŽ, morajo prevzeti odgovornost za morebitne nesreče in poškodbe, ki nastanejo med ASŽ ali TSŽ. Ustanova ima lahko težave tudi

zaradi neizpolnjevanja zdravstvenih predpisov in drugih okoliških dejavnikov, če v svoje prostore sprejme živali. Odprto je tudi vprašanje financiranja ASŽ in TSŽ, kar lahko omeji ali onemogoči njuno izvajanje v določeni ustanovi (npr. društvo, katerega član je terapevtski par, ne more več izplačevati potnih stroškov vodniku, ustanova, v kateri delujeta, pa teh stroškov ne zmore kriti).

Živali, ki so vključene v ASŽ ali TSŽ, se zaradi morebitnega nepravilnega in neetičnega ravnanja z živaljo s strani vodnika, udeležencev ali ostalih prisotnih v ustanovi lahko poškodujejo ali pride do izčrpanosti.

V nadaljevanju bom predstavila vpliv aktivnosti in terapije s pomočjo živali na učence v šolskem okolju.

3.3 ŠOLA IN AKTIVNOSTI TER TERAPIJA S POMOČJO ŽIVALI

Šola je ustanova, kjer lahko ASŽ in TSŽ uspešno učinkujeta. Že Levinson (1962, v Marinšek in Tušak, 2007) pravi, da v šoli kar 33 % praktikov pri svojem delu uporablja živali, kot so paličnjaki, ribe, hrčki idr.

Otroci, ki pomagajo vzgajati žival in skrbeti zanjo, se tako v šolskem kot družinskem kontekstu lahko učijo negovati živali, njihova skrb za žival pa lahko vpliva na druga področja razvoja, npr. na boljše razumevanje čustev in motivov drugih ljudi ter na lažje vživljanje vanje. Stik z živalmi pa lahko posredno vpliva tudi na otrokovo motivacijo za branje. Lynch je opravil študije, ki kažejo, da se medtem, ko otrok bere psu, njegov krvni tlak zniža (Becker in Morton, 2002), kar verjetno pomeni, da je ob branju bolj sproščen. Poresky (1996) je v svoji raziskavi s skupino predšolskih otrok ugotavljal, ali odraščanje ob živali v družinskem kontekstu vpliva na intelektualni, socialni in motorični razvoj otrok. V omenjeni raziskavi je sodelovalo 88 družin z otroki, starimi od 3 do 6 let. Polovica sodelujočih otrok je imela hišnega ljubljence (pes ali mačka), polovica pa ne. V raziskavi je 88 staršev ocenilo pogoje za razvoj in izobraževanje otroka v družini in odnos med njihovim otrokom in hišnim ljubljencekom ter vedenje svojih predšolskih otrok v domačem okolju. Ugotovitve so pokazale, da otroci, ki odraščajo ob živali, dosegajo višje rezultate na področju intelektualnega,

socialnega in motoričnega razvoja kot otroci, ki z živaljo v času odraščanja nimajo pogostih stikov.

Živali pri otrocih lahko okrepijo doživljanje varnosti in pomagajo pri razvoju pozitivne samopodobe. Skrb za hišne ljubljence lahko pri otroku omogoča razvoj samospoštovanja, samonadzor na področju uravnavanja čustev, avtonomijo in odgovornost, saj skrb za psa pomeni tudi prevzemanje odgovornosti zanj in določeno mero prilagajanja (npr. otrok zjutraj bolj zgodaj vstaja, kot bi sicer, da psu pripravi hrano). S tem, ko je otroku zaupana skrb za hišnega ljubljence, mu starši izkažejo tudi določeno raven zaupanja, da bo za psa zmogel poskrbeti. Hišni ljubljenci pa so otrokom lahko tudi »zaupniki« in »prijatelji«, saj se mnogi, ko doživljajo stisko, zatečejo k svojim psom in jim potožijo o svojih težavah (Becker in Morton, 2002).

ASŽ je način, preko katerega lahko tudi šolski otroci pridobijo in razvijejo samozavest, samoregulacijo, družbeno angažiranost, čustveno razumevanje in empatijo (Schmid, 2011). Omenjena avtorica je izvedla študijo primera, v kateri je s skupino štirih otrok s čustveno vedenjskimi težavami, starih 6 in 7 let, ugotavljala vpliv ASŽ, ki so jih izvajali z domačimi živalmi (kozami, ovcami, kokošmi idr.), na zmožnost empatije in socialne odnose otrok. Otroci so bili prisotni na petih ASŽ, pred prvo in po zadnji uri ASŽ pa so starši z vprašalniki ocenili empatijo, socialne interakcije ter socialno sodelovanje svojega otroka. Vsako srečanje, ki je vključevalo ASŽ, je bilo posneto z videokamero. Ugotovitve raziskave so pokazale vpliv ASŽ na posamezne vidike psihosocialnega razvoja, predvsem na razvoj socialnih veščin, kot je sodelovanje, zavzemanje perspektive in razumevanje čustev.

M. Marinšek in Tušak (2007) sta povzela ugotovitve nekaterih avtorjev (npr. Redefer in Goodman, 1989, v Marinšek in Tušak, 2007), ki kažejo na to, da ASŽ in/ali TSŽ lahko pozitivno učinkujeta na samovrednotenje, socializacijo in razvoj govora pri otrocih z motnjami avtističnega spektra. Na ASŽ in TSŽ naj bi se pozitivno odzivali tudi otroci s čustvenimi motnjami in težavami v motoričnem razvoju, posebno učinkovitost živali pa izvajalci ASŽ in TSŽ vidijo pri delu z zlorabljenimi in zanemarjenimi otroki (Marinšek in Tušak, 2007). Učenci, ki imajo težave z izkazovanjem nežnosti in kontrole ter z uravnavanjem svojega vedenja, lahko začnejo ob živali(h) razvijati empatijo, ki se lahko kaže tudi v odnosih z ljudmi.

Samozaupanje teh otrok v stiku z živaljo lahko poraste, kar lahko vpliva na večje zaupanje vase pri spoprijemanju z novimi nalogami. M. Marinšek in Tušak (2007) v svoji knjigi navajata pozitivne učinke prisotnosti živali v redni osnovni šoli, kjer je bila avtorica nekaj časa zaposlena. Po njenih opažanjih in izkušnjah živali pozitivno vplivajo na počutje otrok v razredu. Ob prisotnosti živali se učenci po vznemirjenju ali konfliktu hitreje umirijo, lažje razumejo svoje vedenje in vedenje drugih (prav tam). Živali so torej koristne pri spodbujanju oziroma ohranjanju zdravja, dobrega počutja in razvoja otrok. Predstavljajo lahko razlog za druženje, orodje za sprostitvev in komunikacijo, zato so jih učitelji in drugi strokovnjaki, zaposleni na šoli, začeli vključevati v svoje delo.

3.3.1 ŽIVALI V RAZREDIH

Vključitev ASŽ in TSŽ v učilnice in šolsko okolje lahko pozitivno vpliva na učence, učitelje in delo v razredu. Cilji za učence v šoli in učilnicah, kjer se izvajata ASŽ in TSŽ, so naslednji (Delta society, 1999, v Chandler, 2001):

- Pridobivanje znanja o živalih.
- Učenje humane skrbi za živali.
- Razvoj motoričnih in psiholoških veščin skozi interakcije z živalmi.
- Učenje oz. šolanje živali.
- Razvijanje prijaznega in sočutnega odnosa do živali in soljudi, sprejemanje in izkazovanje odnosa naklonjenosti.
- Prepoznavanje čustev in počutja živali v določenih okoliščinah.
- Prepoznavanje podobnosti vedenja živali in ljudi v danih okoliščinah.
- Spoznavanje zvestobe in odgovornosti.
- Doživljanje vezi med človekom in živaljo.
- Učenje odgovornega lastništva nad živaljo.

V nadaljevanju diplomskega dela se bom osredotočila na prednosti uporabe terapevtskega psa v ASŽ in TSŽ, njegov vpliv na razvoj in počutje posameznika ter na možnosti njegovega vključevanja v delo s šolsko populacijo.

4. TERAPEVTSKI PES

Da lahko pes postane terapevtski pes, mora biti ta dobro vzgojen in šolan, z visokim tolerančnim pragom do ljudi in drugih živali. Tak pes mora imeti veljavno veterinarsko spričevalo in biti redno negovan, z vodnikom pa mora uspešno opraviti testiranje na področju osebnosti in sposobnosti, praktično usposabljanje in zaključni izpit. Poleg vsega naštetega mora biti pes star vsaj 2 leti (Kakšen mora biti terapevtski par, 2012).

4.1 NAČINI IN OBLIKE DELA S TERAPEVTSKIM PSOM

Zaradi možnega pozitivnega vpliva uporabljajo pse v terapevtske namene pri svojem delu nekateri zdravniki, delovni terapevti, psihologi, socialni delavci, učitelji idr. Terapevtske pse lahko uporabimo pri aktivnostih in terapijah s pomočjo živali v bolnišnicah, šolah, domovih za starejše, zaporih, psihiatričnih ustanovah in ustanovah s terminalnimi obolenji. Obstajajo različne vrste terapij, v katere so vključeni psi, npr. igralna terapija s pomočjo živali in TSŽ v svetovanju (Marinšek in Tušak, 2007).

4.2 TERAPEVTSKI PES Z UČENCI V RAZREDU

Zahteve do učencev v šolah so iz leta v leto večje in tako je vedno več učencev, ki tempu ne uspejo slediti in ne morejo izpolniti zahtev redne osnovne šole (Lipičnik, 2007). Neuspeh v šoli lahko otroka hudo prizadene, lahko pa vodi tudi do različnih fizičnih, čustvenih in psihosocialnih težav. A. Mikuš Kos (2010) med najpogostejšimi psihičnimi težavami otrok v šoli navaja nizko samospoštovanje, negotovost in tesnobo, depresivna razpoloženja, ponotranjene težave ali motnje, vedenjske odklone in čustvene motnje.

Marsikatero težavo oziroma motnjo lahko omilimo ali preprečimo s pomočjo prav posebnega pomočnika, psa. Ta lahko pozitivno vpliva na naše počutje ter zdravje (Zupan, 2009). Pes je po mnenju M. Marinšek lahko primerna žival za terapijo zato, ker se lahko naveže na človeka (Podnar, 2008). Izredna predanost, želja po ustrežljivosti in pripravljenost psa za delo s človeškim partnerjem je skupaj s

senzornimi ter fizičnimi sposobnostmi psov zelo dobra kombinacija za njihovo vključevanje v ASŽ in TSŽ (Marinšek in Tušak, 2007).

Vedno več je ugotovitev o pomenu terapevtskega psa pri delu z ljudmi in opisov različnih dejavnosti, ki omogočajo uporabo spoznanj pri omenjenem terapevtskem delu. To v zadnjih nekaj letih velja tudi za slovenski prostor, saj so v tujini aktivnosti ter terapije s pomočjo živali zelo običajne in razširjene (Zupan, 2009). Ukvarjanje z aktivnostmi in terapijo s pomočjo živali se je bolj načrtovano začelo že v 60. letih prejšnjega stoletja, ko je otroški psihoterapevt M. Levinson izdal knjigo z naslovom *Pet-oriented child psychotherapy*, ki govori o psih kot pomočnikih pri zdravljenju (Susman, 2003). V Sloveniji imamo različna društva za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali, ki z različnimi projekti širijo znanja in možnosti za sodelovanje med človekom in živaljo (npr. Tačke pomagačke, Ambasadorji nasmeha, Zavod PET, Društvo za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali).

Pes je za ASŽ in TSŽ zelo primeren, saj je lahko zelo interaktiven, pogosto išče stik z ljudmi in želi ustreči ljudem ter se rad vključuje v aktivnosti. Pes je med vsemi živalmi človekov najzvestejši spremljevalec oz. sopotnik. Prednost psa je glede na druge živali tudi ta, da pogosto jasno pokaže svoja čustva in razpoloženje. Ljudje lahko z njim brez težav navežemo stike, saj največkrat razumemo njihovo vedenje. Psi so neprestano na razpolago kot sopotniki, poleg tega pa so sposobni postati tudi delovni partnerji, saj so lahko zelo učinkivi – naučimo jih lahko tudi koristnih opravil za pomoč ljudem, kot na primer odpiranje in zapiranje vrat, prinašanje oddaljenih predmetov in vodenje slepih oseb po mestu (Chandler, 2012; Marinšek in Tušak, 2007). Osebno se mi zdi, da je pes izmed vseh živali najbolj podoben ljudem, saj ima veliko značilnosti, ki jih imamo ljudje (npr. željo po druženju, igri in fizični bližini, odkrito izkazovanje čustev). Prav tako pa je pes žival, ki zgodovinsko gledano najdlje biva v domačem sožitju z ljudmi, saj naj bi človek kot prvo žival udomačil ravno psa (Lear, 2012). Za ASŽ in TSŽ ni posebnih zahtev glede pasme ali velikosti psa, saj je uspešnost terapije oz. aktivnosti bolj kot od pasme odvisna od temperamenta posameznega psa, vsebin treninga in okoliščin, v katerih žival deluje. Veliki in majhni, čistokrvni in mešani, skoraj vsi lahko dobro delajo z različnimi skupinami ljudi (Chandler, 2012; Marinšek in Tušak, 2007). Nikjer nisem zasledila, da bi bila v naši državi ali tujini kakšna pasma psa prepovedana v namene ASŽ in TSŽ, čeprav v

različnih državah obstajajo sezname s prepovedanimi pasmami psov, ki jih državljani ne smejo posedovati. Čeprav pri ASŽ in TSŽ ni posebnih predpisov glede pasme ter velikosti, je znano, da so psi z različnimi lastnostmi primerni za različne naloge in aktivnosti (Marinšek in Tušak, 2007). Obstajajo namreč pasme, ki so splošno bolj sprejete oz. bolj zaželeno (npr. labradorci in zlati prinašalci), saj so se skozi prakso izkazale kot učljive, ubogljive in učinkovite.

Čeprav večina živali sproži socialno interakcijo med ljudmi, so lahko psi v tem pogledu še posebno primerni. Psi so pogosto zelo pozorni do svojega lastnika, mnogi pa veseli izražajo tudi do drugih ljudi, pogosto tudi do nepoznanih.

4.3 KORISTNOST TERAPEVTSKEGA PSA V RAZREDU

Stik s psom v razredu je koristen, saj zagotavlja učencem priložnost za sprejemanje odgovornosti in graditev (samo)zaupanja ob skrbi za psa. Pes lahko učencem zagotavlja tudi doživljanje varnosti in sprejetosti ter zmanjšuje napetosti v razredu. Predstavlja lahko tudi vir veselja in navdiha ter služi kot motivacijski dejavnik za delo učencev. Učenci se v interakciji s psom lahko naučijo ravnanja z živalmi. Stik s psom učencem zagotavlja možnosti za razvoj senzoričnih funkcij (vida, tipa, vonja in sluha) ter telesno vadbo (sprehodi s psom, igre z žogo idr.). Skupinska skrb za psa v razredu lahko pripomore tudi k vzpostavljanju socialnih vezi med učenci (Why Classroom Canines, 2013).

Kotrschal in B. Ortbauer, 2003 (v Classroom management ..., 2004) sta izvajala raziskavo z učenci v multikulturnem razredu na Dunaju, v katerem je bilo 24 dečkov in deklic s povprečno starostjo 6,7 let. V raziskavi sta avtorja mesec dni spremljala učence, njihovo delo in vedenje brez prisotnosti psa, naslednji mesec pa v prisotnosti psa, ki je bil z učenci vse dni skupaj v razredu. V študiji so sodelovali trije psi, ki so bili izmenično prisotni v razredu. Raziskava je pokazala, da je bilo v razredu ob prisotnosti psa manj motečega vedenja, učenci so postali bolj pozorni na njihovo učiteljico, aktivneje so sodelovali pri pouku in intenzivneje komunicirali drug z drugim. Razred je ob prisotnosti psa postal bolj povezan, učiteljico so učenci bolj upoštevali. Izboljšanje socialnega vedenja je bilo izrazitejše pri fantih kot pri dekletih, morda tudi zato, ker so bila dekleta v razredu že brez prisotnosti psa bolj umirjena. Učiteljica je

psa v razred vodila tudi po koncu raziskave. Poročala je, da so se opažene spremembe, ki sta jih avtorja izsledila v razredu času raziskave, kazale tudi po zaključku le-te (Classrom management ..., 2004).

4.5 MOŽNOSTI VKLJUČEVANJA TERAPEVTSKEGA PSA V RAZREDE OZ. ŠOLSKO DELO

J. Čarman (2010) navaja in opisuje nekaj možnosti za vključitev terapevtskega psa v šolsko delo. Pes je lahko v šoli prisoten pri interesnih dejavnostih, pri učnih urah o psih, pri vnaprej pripravljenih tematskih srečanjih na šoli, pri učnih uricah s psom, pri delu z učenci s posebnimi potrebami, pri različnih projektih, dnevih dejavnosti in pri različnih predmetih. V nadaljevanju bom podrobneje predstavila dejavnosti šole, v katere učitelji in drugi strokovni delavci šole lahko vključijo psa.

a) Interesna dejavnost

Pri določeni interesni dejavnosti, ki poteka na šoli, je lahko pes prisoten vsakič ali pa le občasno. Primeri interesnih dejavnosti, v katere je lahko vključen pes, so kinološki krožek, skrb za živali, naravoslovni krožek itd.

b) Učna ura o psih

Učna ura o psih lahko poteka približno dve šolski uri. Vsebina učne ure zajema splošne informacije o psih, kot so predstavitve različnih pasem psov, pasje družine, prehrane in nege psa, opis pripomočkov za psa, predstavitev vedenja psov, pasjih poklicev, izkušenj učencev s psi itd.

c) Tematski obisk psa

Tematski obiski terapevtskega para se lahko izvedejo v okviru razrednih ur, delavnic, podaljšanega bivanja in drugih oblik dela z učenci. V okviru tematskih srečanj lahko učenci spoznajo teme, ki se navezujejo na delo terapevtskih psov, zavetišča za pse, slovenske pasme psov, vedenje otroka ob srečanju s psom idr.

č) Bralne urice s psom

Med bralnimi uricami s psom učenci berejo psu poljubno literaturo oz. besedilo. Pes ima vlogo »poslušalca« in s svojo prisotnostjo lahko poveča motivacijo za branje ter odpravlja strah pred nastopanjem. Bralna urica lahko poteka v knjižnici ali učilnici, kjer je poskrbljeno za sproščeno okolje. Primerna je tako skupinska kot tudi individualna oblika dela z učenci.

d) Prisotnost psa pri delu z učenci s posebnimi potrebami

Vključevanje terapevtskega para v vzgojno-izobraževalni proces na osnovni šoli je posebej primerno za učence s posebnimi potrebami, saj ti pogosto doživljajo čustvene stiske zaradi svojih težav, pogosto pa tudi zaradi izključenosti in nesprejetosti s strani vrstnikov. Priporočljivo je, da pri dejavnostih, ki se izvajajo z učenci s posebnimi potrebami, ki vključujejo tudi psa, sodeluje tudi specialni in rehabilitacijski pedagog. Slednji lahko terapevtskega psa vključi tudi v ure dodatne strokovne pomoči. Če učenec v šoli ni sprejet, pogosto doživlja osamljenost. Učenec, ki v razredu doživlja, da ni zaželen in sprejet, verjetno ne bo razvil pozitivne in realne samopodobe. Učiteljev negativen odnos do učencev s posebnimi potrebami lahko dodatno negativno vpliva na učenčevo doživljanje nesprejetosti in medosebne odnose s sošolci (Taylor, 1989, v Košir, 2012). J. Turner in R. Bickelhaupt (2005, v Košir, 2012) ugotavljata, da je v psihološki literaturi pogosto navedena pozitivna povezanost med psihosocialnim razvojem in učno uspešnostjo učencev, kar pomeni, da učenčevo sprejemanje sebe in doživljanje sprejetosti s strani drugih lahko vpliva na učno uspešnost učenca. Zato je izrednega pomena, da se učenci v razredu dobro počutijo, da se čutijo sprejete in varne ter da imajo dobre odnose z vrstniki in učitelji.

e) Prisotnost psa pri projektih

Možnosti vključevanja psa v projekte je zelo veliko, kar bom opisala v poglavju »Primeri dobre prakse vključevanja terapevtskega psa v delo z učenci«. Pes je lahko vključen tudi v inovacijske projekte, raziskovalne projekte in podobno. Projekti na šoli pa lahko potekajo tudi v povezavi z različnimi ustanovami, v katerih izobražujejo terapevtske pse.

f) Prisotnost psa na dnevih dejavnosti

Vloge terapevtskega psa so v tem primeru različne, odvisno od njegove usposobljenosti in znanj. Pes lahko npr. sodeluje pri naravoslovnem dnevu (učenje o potrebah in življenju psa), pri športnem dnevu (za motivacijo učencev ali kot »vodja« poti), pri kulturnem dnevu (branje ob prisotnosti psa), pri izvedbi tabora in šole v naravi (pes sodeluje pri aktivnostih šole v naravi), ob dnevu šole ali na dnevu odprtih vrat (kot demonstracija aktivnosti, ki jih na šoli izvajajo s pomočjo terapevtskega psa).

g) Prisotnost psa pri različnih predmetih

Terapevtskega psa se lahko vključi tudi v pouk, možnosti vključevanja pa so lahko pri vseh predmetih. Ali psa lahko vključimo v šolsko delo je odvisno predvsem od usposobljenosti in znanj samega psa ter usposobljenosti učitelja/strokovnega sodelavca za delo s psom. Če so ti pogoji izpolnjeni in če s prisotnostjo soglaša tudi šola, lahko pes pri matematiki »pomaga računati« (npr. na znak vodnika ob pravilnem rezultatu zalaja), pri naravoslovju in tehniki učenci ob njegovi prisotnosti lažje spoznavajo značilnosti živih bitij (multisenzorno poučevanje), pri likovni vzgoji pes lahko služi kot »model« za upodobitev, pri slovenščini lahko pes predstavlja motivacijski dejavnik pri učenju pravilne strukture opisa živali idr. Pes v razredu lahko »poskrbi« tudi za bolj sproščeno in prijetno vzdušje. Pri vključevanju terapevtskega psa v konkretno učno snov je potrebno upoštevati vzgojno-izobraževalne cilje iz učnega načrta za določen predmet.

Glede na ugotovitve različnih raziskav (Poresky, 1996; Ortbauer, 2003; Heyer, 2007; ...) in lastne izkušnje glede prisotnosti psa v šolskem kontekstu lahko povzamem, da imajo psi, še posebej terapevtski oz. šolani, pomemben pozitiven vpliv na posameznikov celostni razvoj ter vsakdanje počutje. V tujini izvajajo različne projekte s pomočjo terapevtskih psov, ki po poročanju udeleženi pozitivno vplivajo na celostni razvoj posameznikov, še posebej pa na psihosocialno področje razvoja. V nadaljevanju bom nekaj obstoječih projektov in dejavnosti po svetu in v Sloveniji tudi predstavila.

5. PRIMERI DOBRE PRAKSE VKLJUČEVANJA TERAPEVTSKEGA PSA V DELO Z UČENCI

V različnih virih in literaturi sem naletela na kar nekaj zanimivih in uporabnih projektov oz. dejavnosti, ki jih izvajajo s pomočjo terapevtskih psov, v nekatere pa so vključene tudi druge živali. Vsi opisani primeri po navedbah avtorjev oz. izvajalcev prinašajo veliko pozitivnih sprememb v življenje in pozitivno vplivajo na razvoj učencev. Nikjer v literaturi ter različnih spletnih virih nisem zasledila negativnih rezultatov ali neučinkovitosti oz. neuspešnosti projektov in dejavnosti, ki so jih izvajali s pomočjo terapevtskih živali. Žal pa učinki vseh opisanih projektov niso ustrezno preverjeni oz. evalvirani, saj so nekatere učinke navajali le izvajalci sami. To pomeni, da so bili pri poročanju o učinkih programov lahko pristranski, saj so pozitivne učinke le predvidevali, niso pa »izmerjeni«, kar je potrebno upoštevati pri njihovem poročanju. Glede na to, da se diplomsko delo nanaša na terapevtske pse v šoli, sem izbrala meni nekaj najbolj zanimivih, koristnih in po poročanju avtorjev najbolj učinkovitih programov/projektov iz tega področja.

5.1 GREEN CHIMNEYS – ZDA

Green Chimneys («Zeleni dimniki») je center za otroke/mladostnike z vedenjskimi, čustvenimi in učnimi težavami v Združenih državah Amerike (The Green Chimneys ..., 2013). Namen centra je pomagati otrokom/mladostnikom, da dosežejo in izpolnijo svoje razvojne potenciale. Center mladostnikom zagotavlja bivanje, izobraževanje, psihološko pomoč in možnosti za rekreacijo. Filozofija Green Chimneys temelji na prepričanju, da če posamezniki dobijo priložnost, da raziščejo svoje sposobnosti in močna področja v varnem in strukturiranem okolju, se njihova samozavest, sočutje, obvladovanje in socialne veščine izboljšajo. Eden izmed temeljev njihovega pristopa je združevanje ljudi z živalmi in rastlinami v vzajemno koristen odnos. V okolju, ki ga zagotavlja Green Chimneys center, je vsak otrok dobrodošel, sprejet in lahko doživlja uspeh. Aktivnosti v naravi in z živalmi omogočajo otrokom/mladostnikom podporo za lažje doseganje izobraževalnih in terapevtskih ciljev, kakor tudi razvoj različnih znanj in spretnosti iz šolskega ter vsakdanjega življenja (Green Care ..., 2013). Njihovi

programi služijo kot dopolnilo k poučevanju v učilnicah in k terapevtskim aktivnostim (Farm & Wildlife Center ..., 2013).

Interakcije z živalmi otrokom/mladostnikom pomagajo razvijati življenjske veščine, kot so zaupanje, samospoštovanje, empatija, uravnavanje čustev in sprejemanje odgovornosti za svoje ravnanje. Po navedbah avtorjev programa aktivnosti z živalmi in naravo izboljšajo socialne odnose med udeleženci, pozitivno vplivajo na akademsko uspešnost ter psihično in fizično počutje vključenih otrok in mladostnikov (Green Care Guides ..., 2013).

Otroci in mladostniki, ki so vključeni v program, po navedbah avtorjev programa poročajo, da so veseli, ko obiščejo živali. Na kmetijo gledajo kot na prostor, kamor se lahko zatečejo, ko so vznemirjeni ali jezni (Marinšek in Tušak, 2007).

Evalvacije programa na spletni strani centra (Green chimneys, 2013) nisem našla, je pa nekatere učinke terapevtskega dela v tem centru raziskal Mallon (1994, v Schmid, 2011). Ugotavljal je, kakšen vpliv ima pes na otroke in mladostnike, ki skupaj z njim živijo v omenjenem centru. Informacije o učinkih skupnega življenja s psom je pridobival z intervjuji in vprašalniki, ki jih je izvedel s stanovalci in zaposlenimi v centru. Rezultati raziskave so pokazali, da otroci in mladostniki psa dojemajo kot prijatelja, so mu naklonjeni in so nanj navezani. Pes pa tem stanovalcem nudi tudi ljubezen, občutek sprejetosti in zaupanja. V drugi raziskavi je isti avtor (v Schmid, 2011) raziskoval vlogo domačih živali iz kmetije v Green Chimneys centru. Na omenjeni kmetiji imajo lahko prebivalci centra z živalmi neformalno interakcijo, lahko jih torej obiščejo v prostem času. Tudi rezultati druge raziskave so pokazali, da lahko različne živali, podobno kot hišni ljubljenci, pri otrocih in mladostnikih spodbudijo tovarištvo, naklonjenost ter fizično interakcijo. Otroci in mladostniki so kmetijo obiskali tudi takrat, ko so bili jezni, vznemirjeni ali žalostni, saj so na kmetiji lažje predelovali svoja čustva.

5.2 THE HEALING SPECIES VIOLENCE PREVENTION PROGRAM – ZDA

The healing species violence prevention program je program, namenjen preprečevanju nasilja med mladimi. Obravnava vprašanja, ki pripomorejo k premagovanju zlorab, ustrahovanja in k zmanjševanju števila kaznivih dejanj. Program izvajajo s pomočjo zavrženih psov, ki so jih rešili iz ulice ter jih rehabilitirali. V programu delujejo kot neke vrste terapevtski psi (v opisu programa ni izrecno napisano, da so pse izšolali za terapevtske pse). Program se izvaja z učenci, starimi od 9 do 18 let, v učilnici ali v manjših skupinah. Obsega 11 »lekcij«, s katerimi želijo izvajalci programa opolnomočiti otroke in mladostnike, da spremenijo svoje vedenje v smeri večje socialne sprejemljivosti (How is violence prevented, 2013).

V opisih programa je navedeno, da je namenjen predvsem:

- preprečevanju ustrahovanja, intervencijam in pomoči žrtvam;
- sočutnemu izobraževanju;
- oblikovanju značaja otrok in mladostnikov ter
- preprečevanju nasilja (How is violence prevented, 2013).

Srečanja, ki jih vključuje program, trajajo 45 minut. Vodijo jih profesionalno izurjeni inštruktorji, ki jih izvajajo s pomočjo ustrezno rehabilitiranega psa. Učencem pomagajo spoznavati:

- kako biti samozavesten in prositi za pomoč odraslo osebo, ko jo potrebuješ;
- kako sprejemati odgovorne življenjske odločitve;
- kaj so zlorabe in kakšne so njihove posledice za žrtev;
- potrebo po spoštovanju čustev drugih;
- primerne načine odzivanja na ustrahovanje;
- kako pridobiti moč, kako postati prijazen in spoštljiv v odnosih z drugimi;
- metode za reševanje konfliktov, uravnavanje jeze in veščin soočanja;
- kako razvijati samozavest za razvijanje odgovornosti;
- kako prevzeti pobudo in ustvariti bolj sočutno okolje zase in za druge;
- raznolikost in toleranco – spoštovanje do vseh živih bitij;
- da lahko svoje sanje dosežejo s trdim in poštenim delom ter

- načine opolnomočenja mladih, da ne obupajo in ostanejo v šoli.

Psi spodbujajo radovednost učencev in zanimanje za učne materiale ter zagotavljajo priložnost za učenje, kako pridobiti vpliv ali moč brez ustrahovanja (How is violence prevented, 2013).

Omenjeni program so avtorji med leti 2009 in 2012 poskušali evalvirati (The outcomes speak ..., 2013). Učitelji so poročali, da se je pri učencih, ki so bili vključeni v program, za 55 % znižala izključitev iz šole zaradi nasilnega vedenja, 62 % jih je izražalo manj agresivnega vedenja, 42 % učencev je kazalo večjo raven empatije do drugih oseb, učenci pa so dosegali tudi boljše rezultate na preverjanjih znanja. Pri več kot 80 % učencev so učitelji opazili izboljšanje koncentracije pri šolskem delu. Učenci, vključeni v omenjeni program, so bili bolj pripravljeni pomagati drugim ljudem, kot so bili pred vključitvijo v program (The outcomes speak ..., 2013).

5.3 DOGS OF CHARACTER-ZDA

Program Dogs of character je namenjen preprečevanju ustrahovanja med otroki, preprečevanju tveganega vedenja, spodbujanju otrokovega iskanja pomoči v težavah, sprejemanju raznolikosti in strpnosti do drugačnih, razvijanju empatije in sočutja ter spodbujanju spoštovanja do ljudi (About, 2013). Izvaja se s pomočjo primerno usposobljenih psov, ki so nekoč bili zapuščeni in brezdomni. Poteka v obliki dveh srečanj po 45 minut, na kateri ekipa pripelje 3–5 psov, ki imajo različne zgodbe in značilnosti, s katerimi se lahko otroci povežejo oz. poistovetijo. Eden izmed psov je bil npr. žrtev nasilja. Po predstavitvi lahko učenci pse tudi božajo in negujejo. Po teh dveh srečanjih izvajalci šoli omogočijo dostop do njihove posebne spletne strani, na kateri lahko dostopajo do različnega gradiva za bralne, pisne in izobraževalne aktivnosti, ki jih lahko šola po lastni presoji samostojno uporablja (FAQ'S, 2013). Skozi »osebne zgodbe« psov se otroci učijo tudi o zlorabah, zapuščenosti in brezdomstvu pa tudi kako naj poiščejo pomoč, če jih kdo poškoduje ali če jih kdo ustrahuje. Preko psov in njihovih zgodb prejmejo otroci sporočilo, da naj ljudje z drugimi ravnamo spoštljivo (About, 2013).

Evalvacije programa nisem zasledila, tako da ne morem z gotovostjo presojati učinkov programa na sodelujoče. Imajo pa na spletni strani programa (Cheers for dogs of character, 2013) objavljenih nekaj zahvalnih pisem, v katerih se udeleženci programa zahvaljujejo za zanimivo predstavitev in pozitiven vtis, ki ga je predstavitev naredila nanje.

5.4 KIDS AND CANINES – ZDA

1 + 1 = 3, en učenec + en pes = tri lepe prihodnosti

Zgornji enačbi predstavljata filozofijo in cilj programa Kids and canines, to je, da učenec z usposabljanjem psa le-temu zagotovi varno prihodnost, dom in t. i. službo. Delo s psom in vez, ki se vzpostavi med njima, omogoča učencu, da spremeni svoje vedenje in odnos do šole ter mu tako omogoči lepšo oz. obetavnejšo prihodnost. Oba skupaj pa osebi s posebnimi potrebami, ki postane lastnik psa pomočnika, omogočita bolj polno in samostojno življenje (Kids and canines, 2013).

Omenjeni program se je začel izvajati leta 1998, z njim pa so avtorji sprva želeli zmanjšati izostajanje učencev od pouka, kasneje se je namen programa razširil in je postal namenjen tudi pomoči učencem s čustvenimi in vedenjskimi težavami (Kids and canines, 2013). V programu udeležene učence učijo, kako usposobiti psa pomočnika. Učenci se v programu naučijo, kako skrbeti za psa, kako ga negovati in usposablјati (prav tam). S pomočjo primerno usposobljenih mentorjev udeleženci v 18 do 24 mesecih čim bolj samostojno izšolajo psa pomočnika. Vez, ki se vzpostavi med psom in učencem, ki ga usposablja, naj bi učenca motivirala za delo in učenje. Omenjena vez nekaterim predstavlja prvi odnos zaupanja in brezpogojne ljubezni (Our students, 2013).

Psa po koncu usposabljanja dodelijo osebi s posebnimi potrebami, ki je gibalno ovirana ali osebam z motnjami avtističnega spektra. Tej osebi nato pes pomočnik vsakodnevno pomaga pri doseganju čim večje samostojnosti (npr. pes odpira in zapira vrata, prižiga in ugaša luči ...) in zagotavlja polnejše življenje ter zmanjša pritisk na starše in ostale družinske člane (Our dogs, 2013).

Izvajalci programa poročajo, da pri udeležениh učencih opažajo zmanjšanje disciplinskih težav, povečano udeležbo pri pouku in boljše rezultate na različnih preverjanjih (Our students, 2013).

Nekateri psi, ki jih s pomočjo učencev izšolajo v tem programu, pa lahko po »šolanju« sodelujejo s strokovnjaki v šolah, zdravstvenih ustanovah in kriznih svetovalnih centrih (One student ..., 2013).

5.5 CLASSROOM CANINES – Avstralija

Classroom canines (»Razredni psi«) je program, namenjen izboljšanju otrokovega zaupanja, zdravja in dobrega počutja. Šolam zagotavlja dodatno učno orodje za spodbujanje celotnega razvoja učencev. Program se osredotoča na otroke, ki imajo težave z branjem in pisanjem. Program izvajajo posebej usposobljeni prostovoljci s svojimi izredno pozornimi in zvestimi psi. Classroom canines je več kot samo bralni program, čeprav je poudarek na izboljšanju veščin pismenosti. Prostovoljec in njegov pes obiščeta dodeljeno šolo tedensko v času, ko učenci berejo. Terapevtski par dela bodisi s posameznim otrokom ali s skupino. Prostovoljec in pes poslušata otroke s težavami pri branju med branjem in jim pomagata reševati težave ter spodbujata sodelovanje med otrokom in psom (Classroom canines, 2013).

5.6 RUND UM DEN HUND – Avstrija

Projekt Rund um den Hund je bil ustanovljen z namenom izobraževanja ljudi o pravilnem ravnanju s psi. S pomočjo šolanih psov, ki so še posebej prijazni ter ljubeči do otrok in njihovih voditeljev, želijo društva naučiti predvsem otroke in mladostnike varnega ravnanja s psi ter primernega odnosa do njih. S tem želijo doseči tudi razumevanje vedenja živali. V okviru projekta tako na temo razumevanja vedenja psa pripravljajo učna gradiva za učitelje ter pedagoge, poučne igre in filme za otroke v vrtcih in osnovnih šolah, izvajajo delavnice v šolah in vrtcih, posebne delavnice za pedagoge ter v okviru javnega delovanja opozarjajo na pravilno vzgojo in odnos do psov (Leitbild, 2012).

Kljub temu da ne gre za tipično ASŽ ali TSŽ, saj je primarni cilj programa »samo« druženje z živaljo in učenje o njej, sem ta program vključila med opisane primere dobrih praks. Menim namreč, da omenjeni program spodbuja oblikovanje dobrih odnosov med ljudmi in psi v vsakodnevnem življenju ljudi, kar je temeljnega pomena za morebitno nadaljnjo terapevtsko pomoč psa pri delu z ljudmi.

5.7 SCHULHUNDE – Nemčija

Schulhunde (»Šolski psi«) so psi, ki se prosto sprehajajo po učilnicah, učiteljskih kabinetih ter spremljajo svoje vodnike po hodnikih in jim odpirajo vrata (Schulhunde, 2013). Ljudje, ki so v šoli, jih ogovarjajo in božajo. Tako lahko psi vzpostavijo kontakt z ljudmi in obratno. Tako imenovanih »šolskih psov« je v nemških šolah čedalje več (prav tam). Raziskava B. Ortbauer (2003, v Classroom management ..., 2004) je namreč pokazala, da ima redna prisotnost psov v razredu pozitivne učinke na učence; učenci, ki so bili s psom skupaj v razredu, so raje hodili v šolo, otroci, ki v razredu sprva niso bili sprejeti, so se v razred lažje vključili, učenci so zaradi prisotnosti psa izražali pozitivne socialne odnose z drugimi, učno snov so poslušali bolj zbrano, zaradi prisotnosti psa pa se je izboljšal tudi odnos med učencem in učiteljem.

5.8 INOVACIJSKI PROJEKT TERAPEVTSKI PES V ŠOLI –

Slovenija

Šolan pes lahko svojo terapevtsko vlogo odigra tudi v šoli med dijaki. Izkušnje, ki jih imajo npr. v Nemčiji in Avstriji (projekt Sculhunde), kažejo, da prisotnost psa v razredu ugodno vpliva na odnose med mladostniki. Med samim poukom pes večinoma počiva na svojem ležišču, med odmori, pred poukom in po njem pa imajo dijaki priložnost za različne aktivnosti in interakcijo s psom. Prisotnost psa v razredu je »protiutež« procesom, ki so vse bolj usmerjeni v individualno delo, elektronske naprave, e-učenje, storilnost. Sodelovanje z živaljo učence pomirja in opogumlja ter jim omogoča doživljanje sprejetosti. Tudi številne najuglednejše svetovne univerze, kot so Harvard, MIT in Yale, v svojih knjižnicah gostijo terapevtske pse in s tem ponujajo študentom možnost druženja z njimi (Trampuš, 2012).

Inovacijski projekt Terapevtski pes v šoli poteka na Srednji vzgojiteljski šoli in gimnaziji Ljubljana. V šolskem letu 2012/2013 je potekal prvič. Pobudnica in izvajalka programa je profesorica matematike ga. Mojca Trampuš. Njena psička Šapa je pri pouku prisotna dvakrat tedensko. Medtem ko profesorica dijakom predava matematiko, psička počiva za katedrom. Med odmorom je Šapa dostopna vsem dijakom te srednje šole, tudi tistim, ki niso učenci njene vodnice. Med odmori se tako družijo z vsemi dijaki, ki si želijo čas preživljati z njo.

Cilji inovacijskega projekta Terapevtski pes v šoli so (Trampuš, 2013a):

- Opazovati vpliv terapevtskega psa na posameznika in klimo v razredu, sproščenost, umirjenost in pripravljenost za sodelovanje.
- Dijake programa predšolska vzgoja spodbujati k inovativnim načinom dela z otroki.
- Opozarjati dijake na pomen zaupanja in strpnosti v odnosu človek-človek in človek-žival ter na pomen prostovoljnega dela.
- Ponuditi dijakom individualna srečanja s terapevtskim psom.

Projekt so na koncu leta evalvirali in ugotovili, da se je vsekakor izkazal za uspešnega. Odzivi dijakov, ki so sodelovali v projektu, so zelo dobri; pokazali so, da jim je bila prisotnost Šape pri pouku in na šoli v veliko veselje. Dijaki programa predšolska vzgoja so radi sodelovali pri načrtovanju in izvedbi dejavnosti s psom ter hkrati ob projektu spoznavali različne oblike dela, ki jih prisotnost terapevtskega psa v vrtcu omogoča. Projekt je hkrati spodbudil prostovoljstvo, saj so dijakinje skupaj s terapevtskim psom sodelovale pri prostovoljnih dejavnostih na različnih prireditvah in v Knjižnici Šiška (Trampuš, 2013b).

5.9 ŠOLA ZDRAVEGA ODRAŠČANJA – Slovenija

Šola zdravega odraščanja v Mladinsko klimatskem zdravilišču Rakitna je štirinajstdnevni program, ki vključuje bivanje. Namenjen je otrokom in mladostnikom od vstopa v šolo do 26. leta starosti, pri katerih opažajo večje težave na področju vedenja, čustvovanja ali vključevanja med vrstnike (Šola zdravega odraščanja, 2010). Primeren je tudi za mlade, ki imajo težave v šoli ali doma, so preobremenjeni s svojo zunanostjo, učnim uspehom, imajo nizko motivacijo za šolsko delo ali si v šoli postavljajo previsoke cilje ali imajo druge težave psihološke narave. Stiske, ki jih

udeleženci programa doživljajo, so raznolike kot na primer različni strahovi, anksioznost, depresivnost, nezmožnost obvladovanja sebe in razpolaganja s primernimi veščinami soočanja in reševanja problemov. Program je namenjen krepitvi različnih vidikov posameznikove osebnosti. V program vključujejo otroke in mladostnike, ki jim še ne morejo postaviti diagnoze čustvene motnje ali motnje hranjenja (še niso razvili polne klinične slike, a so že prisotne težave na čustvenem, socialnem, telesnem in vedenjskem področju, ki napovedujejo možnost razvoja v smeri duševne motnje). Program pa lahko predstavlja tudi dopolnilno obliko že obstoječi terapevtski obravnavi, ko strokovnjak presodi smiselnost tovrstne dodatne oblike pomoči (Letno poročilo, 2012).

Pristop je celosten in predstavlja podporo procesu razvoja otroka/mladostnika ter njegovi družini, s ciljem povečati kakovost bivanja odraščajočega in njegove družine ter preprečiti nastanek razvoja motenj. Program je usmerjen k spodbujanju močnih področjih otroka. Bistven cilj programa je krepiti otrokovo samopodobo (Letno poročilo, 2012).

Pobudo za vključitev otroka in mladostnika v Šolo zdravega odraščanja lahko dajo starši, socialna služba, šola ali zdravstvena ustanova. V program se lahko otrok/mladostnik vključi na priporočilo svojega osebnega zdravnika (pediatra, šolskega zdravnika, splošnega ali družinskega zdravnika) ali izbranega otroškega psihiatra, ki izda napotnico za zdravljenje. Nato strokovni tim pregleda vso zbrano dokumentacijo in odloči, ali so izpolnjeni pogoji za vključitev v omenjeni program (Šola zdravega odraščanja, 2010). Program, ki ga je sestavila terapevtska skupina, traja 14 dni. Vključuje terapevtsko delo, kamor sodijo med drugim tudi aktivnosti s pomočjo živali (konj, pes), telesne dejavnosti (tenis, košarka, plezanje po umetni steni, gibanje in sprehodi v naravi ...), ustvarjalne delavnice (npr. likovne), obiskovanje pouka (možnost individualnega in/ali skupinskega pouka), preživljanje prostega časa, namenjenega druženju z vrstniki, delo z družino, možna pa je tudi vključitev v družinsko terapijo (Aktivnosti programa ..., 2010).

Del celostne obravnave otrok v programu Šole zdravega odraščanja je tudi terapija s pomočjo psov. Ta terapija v času štirinajstdnevnega bivanja poteka trikrat po eno uro, njeni cilji pa so izboljšanje razpoloženja otrok, sprostitvev, izboljšanje socialnih

spretnosti otrok, razvijanje dolgotrajnejše pozornosti (pozorno poslušanje, vztrajanje pri nalogi), povečanje samospoštovanja, premagovanje strahu pred psom, učenje primerne vzpostavljanja odnosov v skupini in izboljšanje komunikacije v njej, izboljšanje pripravljenosti za sodelovanje v skupinskih aktivnostih. Izkušnje pri izvajanju programa kažejo, da se otroci in mladostniki zelo radi družijo s psi, ker ob njih doživljajo varnost, nežnost in zaželenost, učinki druženja s psi pa se kažejo tudi v izboljšanju socialnih veščin, povečanju samozavesti in razvoju večje empatije do drugih (Debevc, 2010, v Terčon, 2010, str. 55).

Raziskave, s katero bi izvajalci programa preverjali njegovo učinkovitost, nisem našla v nobenem izmed virov, zato menim, da bi bilo dobro raziskati, na katera področja otrokovega/mladostnikovega razvoja program (in še posebej druženje s psom) pomembno vpliva. Da pa je program učinkovit sklepam zato, ker se izvaja že vrsto let in ga financira Ministrstvo za zdravje, vanj pa se vsako leti vključi več kot dvesto otrok in mladostnikov.

5.10 R.E.A.D.® PROGRAM – Slovenija in tujina

Branje s pomočjo psa – R.E.A.D.® (Reading Education Assistance Dogs) je licenčni program organizacije Intermountain Therapy Animals iz ZDA (Berem za PET-R.E.A.D.®, 2012). Je program, ki otrokom pomaga izboljšati bralne in komunikacijske sposobnosti s pomočjo posebne metode: otrok bere psu. Pes nastopa kot pomočnik pri izboljševanju branja. V programu R.E.A.D.® je to izšolan terapevtski pes, ki skupaj s svojim lastnikom obiskuje šole, knjižnice in ostale ustanove kot poslušalec otrok, ki berejo (R.E.A.D.® program, 2012). Kadar se program izvaja v knjižnici, je opredeljen kot aktivnost s pomočjo psa. Otroci so že vnaprej izbrani, cilji niso zastavljeni, aktivnost se ne dokumentira. Namen je motivacija za branje, zabava, sproščanje pri branju. Program se izvaja tudi v šoli in takrat je opredeljen kot terapija s pomočjo psa. Otroci so izbrani za sodelovanje v programu, cilji so zastavljeni za vsakega posameznika posebej. Spremljajo se rezultati terapije, napredek se dokumentira. (Berem za PET-R.E.A.D.®, 2012).

Živali so lahko »pomočniki« pri izboljšanju otrokovega branja, saj (What is R.E.A.D.®, 2009):

- pomagajo pri sprostitvi in znižujejo krvni tlak otroka;
- poslušajo branje otroka;
- ne sodijo, kritizirajo ali se smeji napakam, ki jih otrok napravi;
- dovoljujejo otrokom, da berejo s svojim lastnim ritmom in
- so manj strah zbujači kot vrstniki.

Ko R.E.A.D.® pes posluša, neprisiljeno spodbuja otroke k branju in jim tako nudi podporo, medtem pa otrok pridobiva prakso v nadzorovanem branju, ki je potrebna, da zgradi besedišče, poveča razumevanje bralne vsebine in pridobiva sposobnost tekočega branja (R.E.A.D.® program, 2012).

Sodelujočim otrokom prisotnost psa pomaga pri spodbujanju učenja branja in pri komunikacijskih sposobnostih, istočasno pa pri otroku spodbudi zaupanje vase, izboljša se obseg otrokove pozornosti in koncentracijo (R.E.A.D.® program, 2012). S pomočjo programa otroci lahko postanejo boljši bralci, kar jim omogoča, da postanejo boljši učenci, dijaki, študentje in v prihodnosti bolj produktivni državljani. Ta program je sicer usmerjen k pomoči otrokom, vendar pa obstajajo koristi tudi za vodnike psov. Sodelovanje v programu jim daje priložnost, da delajo v korist skupnosti (Children reading ..., 2008).

R.E.A.D.® omogoča spodbujanje branja predvsem pri otrocih, ki imajo z njim težave, ob tem pa otroci postajajo vedno bolj samozavestni. Študije manjšega obsega so pokazale, da dosledno sodelovanje v programu R.E.A.D.® izboljša učenčeve bralne veščine in motivacijo (Heyer, 2007, v Massengill Shaw, 2013; Martin, 2001, v Massengill Shaw, 2013). Kvalitativne in kvantitativne ocene raziskave (Heyer, 2007, v Massengill Shaw, 2013) so pokazale, da so učenci, ki so bili udeleženi v R.E.A.D.® program, dosegli boljše rezultate kot učenci v kontrolni skupini, ki niso bili udeleženi v programu. R.E.A.D.® učenci so imeli višjo samozavest, poleg tega pa so bolj vzljubili branje. Martin (2001, v Massengill Shaw, 2013) je dobil podobne rezultate. Učence je ocenil šolski strokovnjak za branje z uradno priznanimi preizkusi. Branje vseh 10 učencev, ki so sodelovali v programu R.E.A.D.®, se je pomembno izboljšalo. Razredni učitelji so poročali, da so ti učenci postali bolj samozavestni.

Primerna mesta za izvajanje opisanega programa so npr. osnovne šole, knjižnice, ustanove za predšolske otroke in ustanove za nego otrok, programi dopolnilnega ali dodatnega pouka, zdravstvene ustanove in druge (What is R.E.A.D.®, 2009).

5.11 PES KOT KOPEDAGOG PRI VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEM DELU Z UČENCI Z UČNIMI TEŽAVAMI PRI SLOVENŠČINI – Slovenija

Inovacijski projekt se je prvič izvajal na OŠ Vide Pregarc v šolskem letu 2006/2007 po eno šolsko uro na teden. Zanj so se odločili zaradi pozitivnih odzivov učiteljev in učencev, ki so jih dobili ob obiskih terapevtskega psa. Za sodelovanje v projektu sta bila izbrana dva učenca tretjega razreda z učnimi težavami pri slovenščini, ki sta bila pripravljena na delo s psom. Pri urah so bili poleg izbranih učencev še vodnica psa, terapevtski pes in vodja projekta. Pri delu so bila zajeta štiri področja pouka slovenščine: poslušanje, govor, branje in pisanje. Uporabljene so bile različne oblike in metode dela. Način dela je bil fleksibilen, tako da so teme učnih ur določali po sprotnem dogovarjanju z razredničarko. Ta je opozarjala na področja, kjer so učenci imeli težave pri pouku slovenščine, poudarek dela pa je bil predvsem na utrjevanju določene snovi (Pes kot kopedagog ..., 2009).

Pri učnih urah je izvajalka projekta opazila zelo visoko stopnjo motiviranosti vključenih učencev za šolsko delo, saj je bilo zaradi prisotnosti psa okolje sproščeno, edinstveno, zabavno in varno. Ob prisotnosti psa sta učenca lažje aktivno sodelovala pri uri, nastopala, pripovedovala in brala, bila sta bolj samozavestna. Pes je vplival na večjo koncentracijo učencev za delo, spodbujal je medsebojno komunikacijo med učencema in ostalimi otroki, spodbudil pa je tudi njuno vključevanje v aktivnosti. Učenca sta imela tudi možnost sooblikovanja poteka ure in sta z veseljem podajala svoje predloge (npr. vsebino za igre vlog). Pes je spodbudil učenca k odgovornemu vedenju do drugih in medsebojnemu zaupanju (Pes kot kopedagog ..., 2009).

6. ZAKLJUČEK

Dandanes se vse bolj zavedamo pomena živali kot sopotnic v našem življenju kakor tudi njihovega ugodnega vpliva na dobro počutje ter zdravje posameznika (Susman, 2003). V Sloveniji imamo različna društva za terapijo in aktivnosti z živalmi, ki z različnimi projekti širijo znanja in možnosti za sodelovanje med človekom ter živaljo.

Iz vseh zbranih informacij, ki sem jih pridobila v namen izdelave diplomskega dela, zaključujem, da živali lahko pozitivno vplivajo na posameznikov razvoj in funkcioniranje. S pomočjo živali lahko z različnimi dejavnostmi pripomoremo k celostnemu in skladnemu razvoju otrok ter mladostnikov, saj lahko vplivamo na kognitivni, socialni, emocionalni in fizični razvoj (Animal-Assisted Therapy, 2012) ter tako poskrbimo za njihovo duševno zdravje. Pozitivne vplive aktivnosti in terapije s pomočjo živali dokazujejo rezultati različnih raziskav (npr. Poresky, 1996; Ortbauer, 2003; Schmid, 2011). Žal pa na področju ASŽ in TSŽ še vedno primanjkuje raziskav, s katerimi bi sistematično in metodološko ustrezno spremljali terapevtske učinke ali učinke aktivnosti, ki vključujejo delo z živaljo in ljudmi. V raziskave, ki so izvedene na tem področju, je bilo vključenih razmeroma malo udeležencev, rezultati pa so se pogosto nanašali na specifična področja razvoja. To pomeni, da tako pridobljenih rezultatov ne moremo povsem posploševati na vse vključene posameznike/skupine, ki sodelujejo pri terapiji/aktivnostih z živaljo in na vsa področja posameznikovega razvoja. Manjše število raziskav na tem področju je verjetno posledica različnih dejavnikov, kot je npr. ta, da sta ASŽ in TSŽ dokaj novi metodi na področju dela z ljudmi in dejstva, da je težko »jasno« razmejiti učinke programa na razvoj posameznika od drugih dejavnikov, ki so prav tako lahko vplivali na razvoj oz. spremembe (npr. zorenje).

Med prebiranjem literature sem pogrešala več podatkov o možnostih za delo z družino oz. bližnjimi v okviru ASŽ in TSŽ. Osebno sicer še nimam poglobljenega znanja in izkušenj s potekom različnih terapij, a vseeno predvidevam, da določenih težav in motenj ne moremo odpraviti izolirano le z vključevanjem posameznika, ki potrebuje pomoč, ne da bi v terapevtsko delo vključili tudi posameznikovo družino. Zato menim, da bi bilo pri terapevtskem delu s posamezniki smiselno v čim večji meri

vključevati tudi njemu najbližje osebe, predvsem tiste, s katerimi je v vsakodnevnih interakcijah.

Ne glede na to, da bi bilo učinke ASŽ in TSŽ pomembno še bolj poglobljeno in načrtno raziskati, pa menim, da do sedaj raziskani pozitivni učinki psa na posameznike ali skupine s specifičnimi razvojnimi težavami nakazujejo, da so možnosti aktivnega sodelovanja psa pri delu z ljudmi v Sloveniji v šolskem kontekstu še vedno premalo poznani in izkoriščeni. ASŽ in TSŽ se sicer začenjata uveljavljati tudi v Sloveniji, saj je vse več projektov, s katerimi uvajajo terapevtskega psa v delo z učenci v učnem okolju, vendar bi bilo vključevanje psa v šolsko okolje lahko še pogostejše. Terapevtskega psa bi lahko vključili v večino aktivnosti, ki potekajo v šoli, kot so redni pouk, različni projekti, svetovalno delo, dodatna strokovna pomoč itd. Zaradi vseh do sedaj naštetih značilnosti ASŽ in TSŽ ter še posebej psa, njegovega vpliva na razvoj in počutje učencev ter odzivov učencev nanj, si želim in tudi verjamem, da bodo aktivnosti in terapija s pomočjo živali kmalu postale del vsakdana na slovenskih šolah.

Živali so lahko odlični pomočniki v šolah, saj so odličen motivacijski dejavnik (Lind, 2009). Tudi učence pri urah dodatne strokovne pomoči lahko prisotnost psa spodbudi, da so se pripravljene bolj potruditi in dalj časa vztrajati pri reševanju problemov. S svojo prisotnostjo živali ustvarjajo bolj sproščeno vzdušje in pripomorejo k ustvarjanju socialnih vezi med učenci, z raznimi aktivnostmi pa lahko popestrijo tudi zahtevno snov (Why Classroom Canines, 2013).

K večji vključenosti ASŽ in TSŽ v šole bi verjetno pripomogla urejena in poenotena zakonodaja oz. pravilniki glede izvajanja te dejavnosti po šolah, ustrezna usposabljanja in dodatna izobraževanja strokovnih delavcev šol ter podpora vodstva šol, ki bi omogočila »vstop« psa v šolski prostor. Izvajalci ASŽ in TSŽ bi lahko oblikovali tudi širši program dela s psom v šoli, ki bi ga potrdilo tudi Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, ki bi ga šole lahko izvajale na različnih področjih dela z učenci/dijaki.

Izvajalci programov pa morajo dejavnosti skrbno načrtovati in pri tem upoštevati vse standarde in etična pravila glede ravnanja z živalmi. ASŽ in TSŽ nista enostavni za izvedbo, zato morajo biti izvajalci za delo usposobljeni.

Na koncu naj omenim, da sem med prebiranjem literature za potrebe tega diplomskega dela zasledila veliko novih, zanimivih in koristnih informacij, ki so mi omogočile vpogled v to, kako različne aktivnosti in terapija s pomočjo živali, predvsem psa, ljudem lahko pomagajo pri njihovem razvoju in šolanju. Vsa ta nova spoznanja so pripomogla k temu, da se je moje zanimanje in želja po delu na področju aktivnosti ter terapije s pomočjo živali še povečalo. Ob tem pa sem se hkrati ozavestila, da je kakovostna pomoč s pomočjo psa lahko zahtevna in zahteva veliko mero odgovornosti in znanj.

7. VIRI IN LITERATURA

About (2013). Dogs of character. Pridobljeno 10. 7. 2013, iz <http://www.dogsofcharacter.com/#!/about/c1wfv>

Aktivnosti programa Šola zdravega odraščanja (2010). Mladinsko klimatsko zdravilišče Rakitna. Pridobljeno 10. 5. 2013, iz <http://www.mkz-rakitna.si/sola-zdravega-odrascanja-aktivnosti.php>

Animal-Assisted Activities (2012). Pet partners. Pridobljeno 24. 3. 2013, iz <http://www.petpartners.org/page.aspx?pid=319>

Animal-Assisted Therapy (2012). Pet partners. Pridobljeno 24. 3. 2013, iz <http://www.petpartners.org/page.aspx?pid=319>

Ascione, F.R. (2004). Children and animals: exploring the roots of kindness and cruelty. West Lafayette, Ind.: Purdue University Press.

Becker, M. in Morton, D. (2002). The healing power of pets : harnessing the amazing ability of pets to make and keep people happy and healthy. New York : Hyperion, cop.

Berem za pet-R.E.A.D.® (2012). Pridobljeno 25. 3. 2013, iz <http://www.zavod-pet.si/index.php/berem-za-pet-read>

Chandler, C. (2001). Animal Assisted Therapy in Conseling and school settings. Pridobljeno 10.6. 2013, iz <http://www.counseling.org>

Chandler, Cynthia K. (2012). Animal assisted therapy in counseling. New York, London: Routledge.

Cheers for Dogs of Character. Dogs of Character. Pridobljeno 10.7. 2013, iz <http://www.dogsofcharacter.com/#!/video/c1hsh>

Children Reading to Dogs (2008). Therapy dogs international. Pridobljeno 15. 3. 2013, iz <http://www.tdi-dog.org/OurPrograms.aspx?Page=Children+Reading+to+Dogs>

Classroom canines (2013). Delta society. Pridobljeno 10. 7. 2013, iz <http://www.deltasociety.com.au/pages/classroom-canines.html>

Classrom management and the teacher's pet (2004). Paws 4 autism. Pridobljeno 10. 7. 2013, iz http://www.paws4autism.org/images/news/HSY_2004.pdf

Čarman, J. (2010). Vključevanje terapevtskega psa v pedagoški proces na osnovni šoli. Pridobljeno 10. 7. 2013, iz http://193.2.241.183/spletna/images/stories/sonja_strgar/projekti/clanek1.pdf

FAQ'S (2013). Green chimneys. Pridobljeno 10. 7. 2013, iz <http://www.dogsofcharacter.com/#!video/c1hsh>

Farm & Wildlife Center Supports Therapeutic Education and Treatment (2013). Green chimneys. Pridobljeno 20. 5. 2013, iz <http://www.greenchimneys.org/farm/education-therapy/>

Green Care Guides Educational Interactions with Nature and Animals (2013). Green chimneys. Pridobljeno 20. 5. 2013, iz <http://www.greenchimneys.org/farm/greencare/>

Green chimneys (2013). Green chimneys. Pridobljeno 20. 5. 2013, iz <http://www.greenchimneys.org/>

Hart, L. A. (2006). Community context and psychosocial benefits of animal companionship. V A. H. Fine, (ur.), Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice (str. 73 – 94). Amsterdam, Boston: Elsevier/Academic Press, cop.

History (2013). Kids and canines. Pridobljeno 15. 3. 2013, iz <http://www.kidsandcanines.org/what-we-do/history/>

How is violence prevented? (2013). Healing species. Pridobljeno 10. 7. 2013, iz <http://www.healingspecies.org/programs/violence-prevention>

Kakšen mora biti terapevtski par (2012). Zavod PET, za terapijo s pomočjo živali. Pridobljeno 25. 3. 2013, iz <http://www.zavod-pet.si/index.php/terapevtski-pari>

Košir, K. (2012). Odnosi z vrstniki in učitelji ter njihov pomen za šolsko prilagojenost. Didactica Slovenica – Pedagoška obzorja (1- 2, 2012).

Lear, J. (2012). Our furry friends: the history of animal domestication. Journal of young investigators. Pridobljeno 30. 8. 2013, iz <http://www.jyi.org/issue/our-furry-friends-the-history-of-animal-domestication/>

Leitbild (2012). Rund um den hund. Pridobljeno 10. 7. 2013, iz http://www.schulhund.at/cms/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=82

Letno poročilo (2012). Mladinsko klimatsko zdravilišče Rakitna Pridobljeno 10. 5. 2013 iz <http://www.mkz-rakitna.si/upload/custum/datoteke/letno.pdf>

Lind, N. (2009). Animal Assisted Therapy Activities to Motivate and Inspire. Lombard, IL: PYOW publishing, Ink.

Marinšek, M. in Tušak, M. (2007). Človek-žival: zdrava naveza. Maribor: Založba Pivec.

Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (2004). Teorije psihičnega razvoja. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), Razvojna psihologija (str. 28–63). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Massengill Shaw, D. (2013). Man's bestfriend as a reading facilitator. *The Reading Teacher*, 66 (5), 365–371. Pridobljeno 20. 5. 2013, iz https://www.therapyanimals.org/Research_&_Results_files/Shaw%20Mans%20Best%20Friend%20Doogan%201.13.pdf

Mikuš Kos, A. (2010). Psihosocialne spremljave specifičnih učnih težav. *Društvo Bravo*. pridobljeno 24. 3. 2013, iz http://www.drustvo-bravo.si/web/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=3&Itemid=16#

One student + one dog = three beautiful futures (2013). *Kids and canines*. Pridobljeno 15. 3. 2013, iz http://www.kidsandcanines.org/?doing_wp_cron=1376843867.0195438861846923828125

Our dogs. *Kids and canines* (2013). Pridobljeno 15. 3. 2013, iz <http://www.kidsandcanines.org/what-we-do/our-dogs/>

Our students (2013). *Kids and canine*. Pridobljeno 15. 3. 2013, iz <http://www.kidsandcanines.org/what-we-do/our-students/>

Papalia, D. E., Wendoks Olds, S. in Duskin Fieldman, R. (2003). *Otrokov svet: otrokov razvoj od spočetja do konca mladostništva*. Ljubljana: Educy, 2003.

Pes kot kopedagog pri vzgojno-izobraževalnem delu z učenci z učnimi težavami pri slovenščini (2009). *Slovensko društvo za terapijo s pomočjo živali, Ambasadorji nasmeha*. Pridobljeno 25. 3. 2013, iz <http://ambasadorji-nasmeha.si/pes-kot-kopedagog-pri-vzgojno-izobrazevalnem-delu-z-ucenci-z-ucnimi-tezavami-pri-slovenscini-os-vide>

Podnar, K. (2008). Pes je za terapijo z živalmi najbolj primeren. *Gorenjski glas*. Pridobljeno 23. 3. 2013, iz <http://www.zivali-terapevti.si/terapija-s-pomocjo-zivali-clanki/1-terapija-s-pomocjo-zivali-clanki/15-pes-je-za-terapijo-z-zivalmi-najbolj-primeren>)

Poresky, R.H. (1990). The young children's empathy measure: reliability, validity and effects of companion animal bonding. *Psychological reports*, 66 (3), 931-936. Pridobljeno 11. 7. 2013, iz <http://www.amsciepub.com/doi/abs/10.2466/pr0.1990.66.3.931>

Poresky, R.H. (1996). *Companion Animals and Other Factors Affecting Young Children's Development*. *Anthrozoos*, 9 (4), 159–168. Pridobljeno 11. 7. 2013, iz <http://www.petpartners.org/document.doc?id=28>

Pozitivni vplivi živali na človeka (2011). Društvo za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali. Pridobljeno 25. 3. 2013, iz <http://www.zivali-terapevti.si/pozitivni-vplivi-zivali-na-cloveka>

Pulec Lah, S. (2009). Hiperaktivni, vzgojno zahtevnejši otroci. *Didakta*, 18 (19), 4–7, str. 6.

R.E.A.D.® program (2012). Tačke pomagačke. Pridobljeno 25. 3. 2013, iz <http://tackepomagacke.si/read.html>

Schmid, E.K. (2011). *The Effects of Animal-Assisted Activities on the Social and Emotional Development of Young Children with Characteristics of Emotional Behavioral Disorders*. Minneapolis: University of Minnesota Duluth. Pridobljeno 13. 3. 2013, iz <https://d-commons.d.umn.edu/bitstream/10792/261/1/Schmid,%20Elaine.pdf>

Schulhunde (2013). Whirlwind borders. Pridobljeno 10. 7. 2013, iz <http://www.whirlwinds-borders.de/schulhunde.html>

Susman, F. (2003). Živali za vzgojo in zdravje. Sončeve pozitivke. Pridobljeno 23. 3. 2013, iz <http://www.pozitivke.net/article.php?story=20030403200107378#comments>

Šola zdravega odraščanja (2010). Mladinsko klimatsko zdravilišče Rakitna. Pridobljeno 10. 5. 2013, iz <http://www.mkz-rakitna.si/sola-zdravega-odrascanja.php>

Štefe, Š. (2013). Terapija s pomočjo psa – študija primera. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

The Green Chimneys Mission & Philosophy, (2013). Green Chimneys. Pridobljeno 20. 5. 2013, iz <http://www.greenchimneys.org/about/mission/>

The outcomes speak for themselves (2013). Healing species. Pridobljeno 10. 7. 2013, iz <http://www.healingspecies.com/violence-prevention-program-results>

Trampuš, M. (2012). Srednja vzgojiteljska šola in gimnazija Ljubljana. Pridobljeno 23. 3. 2013, iz <http://www.svsgl.si>

Trampuš, M. (2013a). Inovacijski projekt Terapevtski pes v šoli. Gradivo za izobraževanje o terapiji s pomočjo psov za terapevtske pare in strokovne delavce, Rakitna 2013.

Trampuš, M. (2013b). Interno gradivo, neobjavljeno delo.

VanFleet, R. (2008). Play Therapy with Kids & Canines: Benefits for Children's Developmental and Psychosocial Health. Sarasota, FL: Professional Resource Press.

What is R.E.A.D.®? (2009). Intermountain therapy animals. Pridobljeno 24. 3. 2013, iz http://www.therapyanimals.org/Read_Team_Steps_files/R.E.A.D.%20Brochure.pdf

Why Classroom Canines (2013). Delta society. Pridobljeno 10. 7. 2013, iz <http://www.deltasociety.com.au/pages/why-classroom-canines.html>

Zupan, U. (2009). Čudežni dotik živali. 24 ur. Pridobljeno 23. 3. 2013, iz <http://www.24ur.com/novice/slovenija/cudezni-dotik-zivali.html>